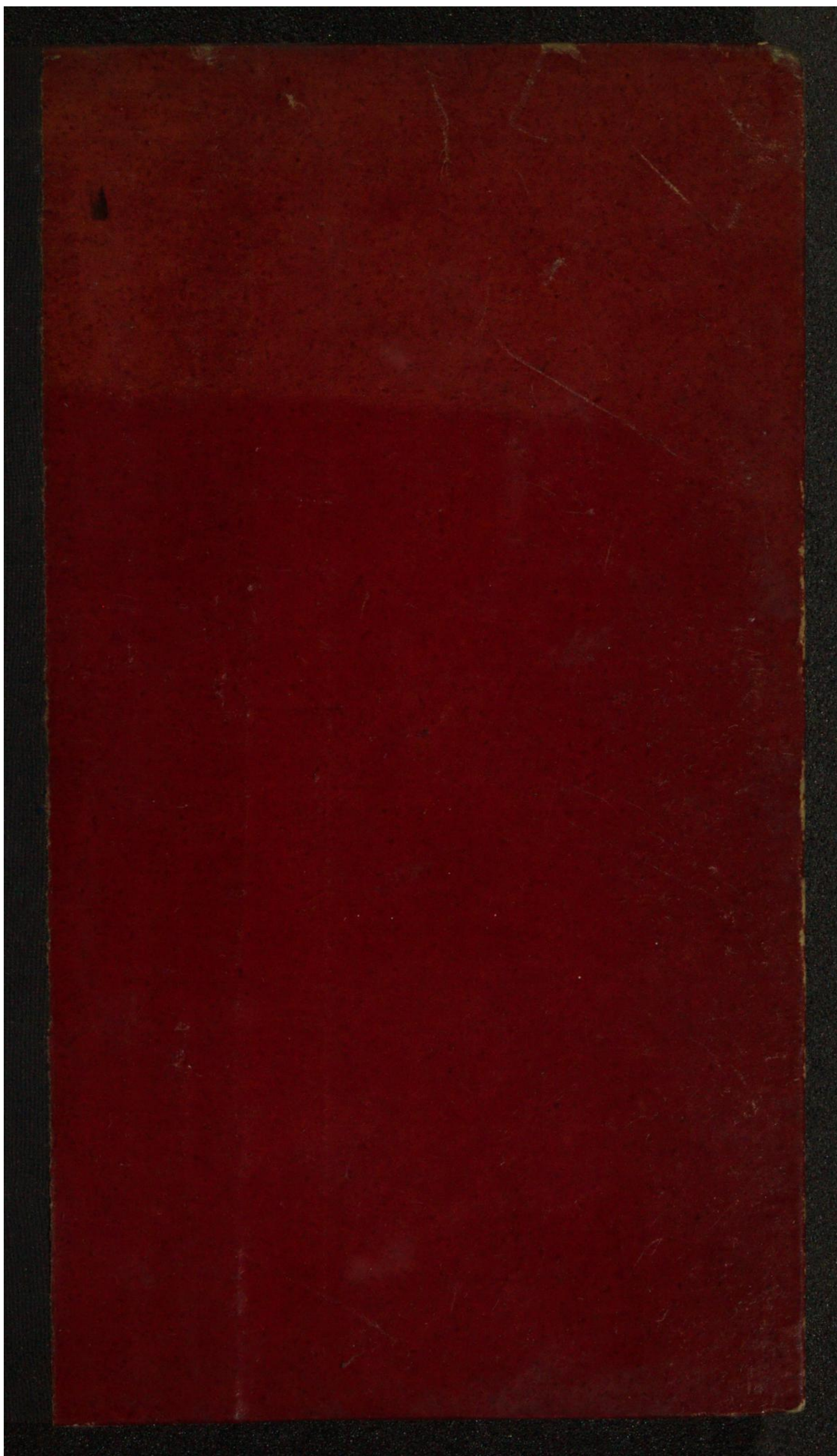
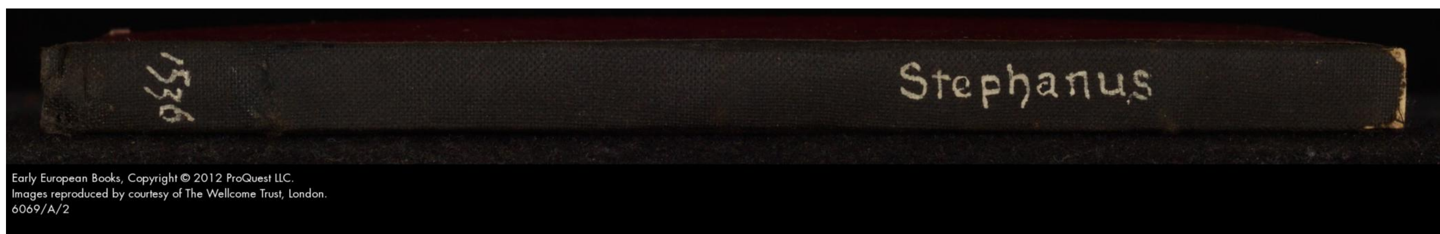
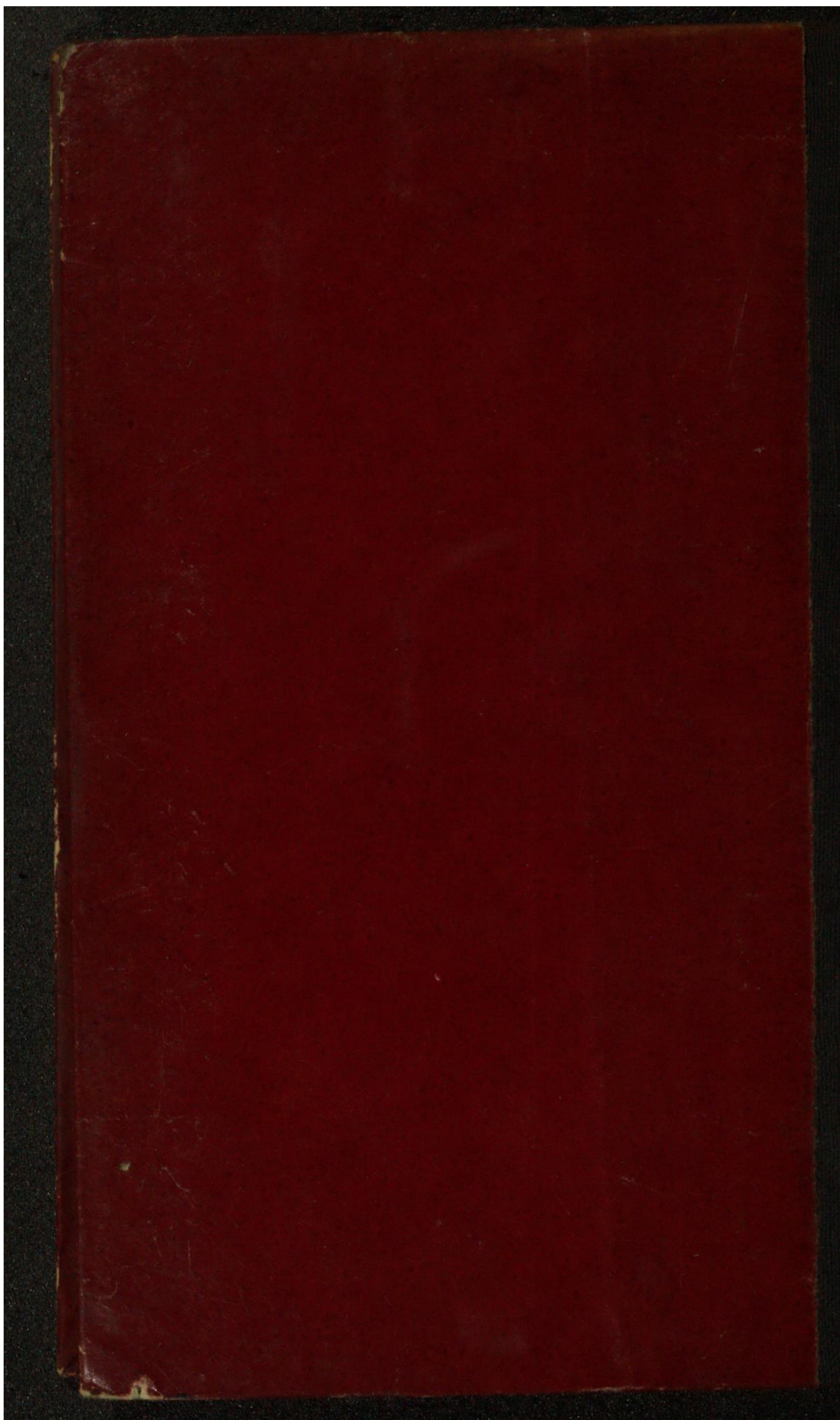
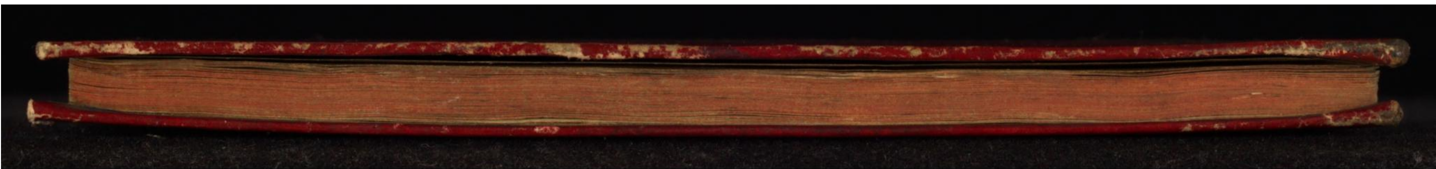

1536
Stephanus

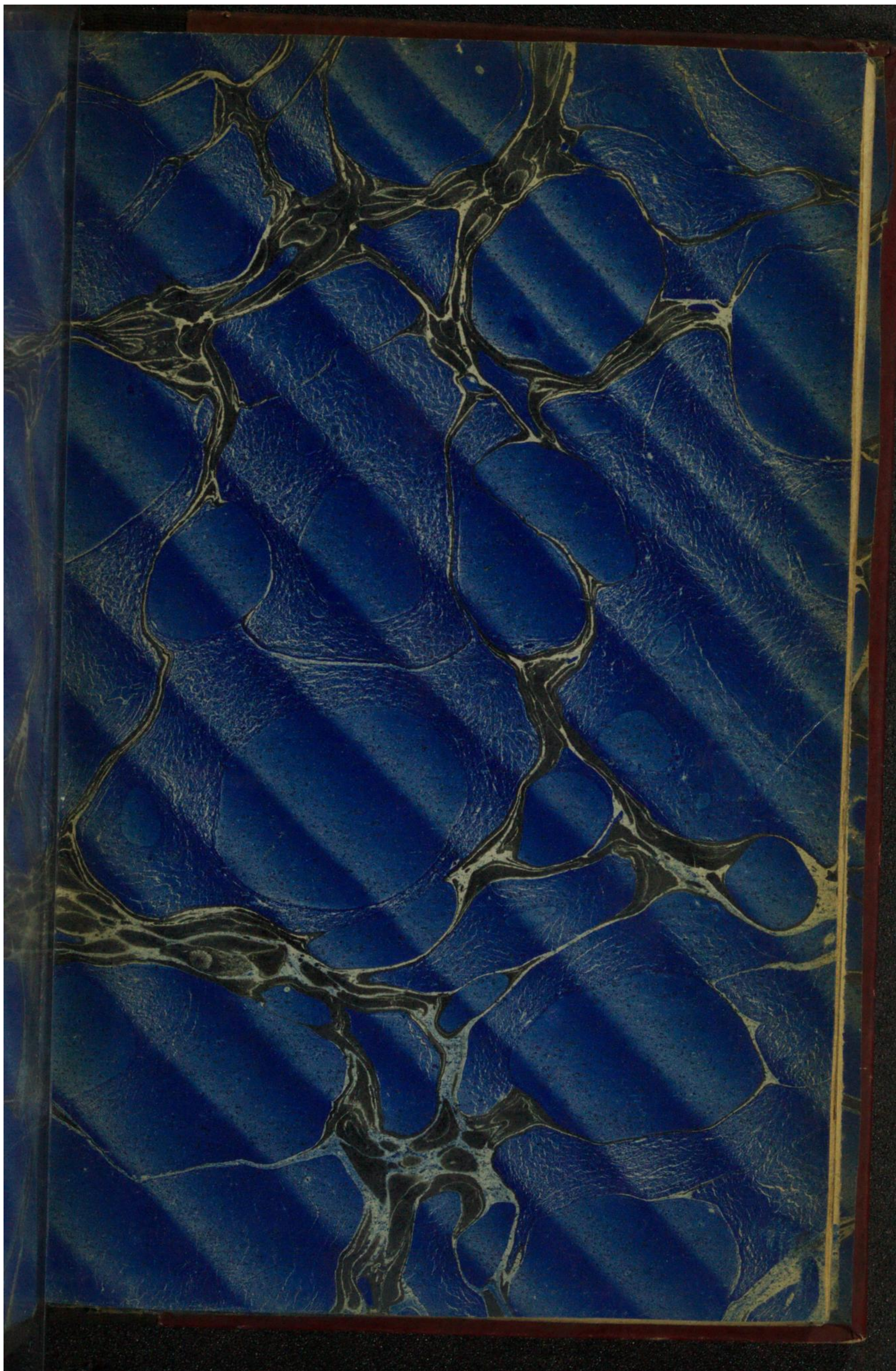

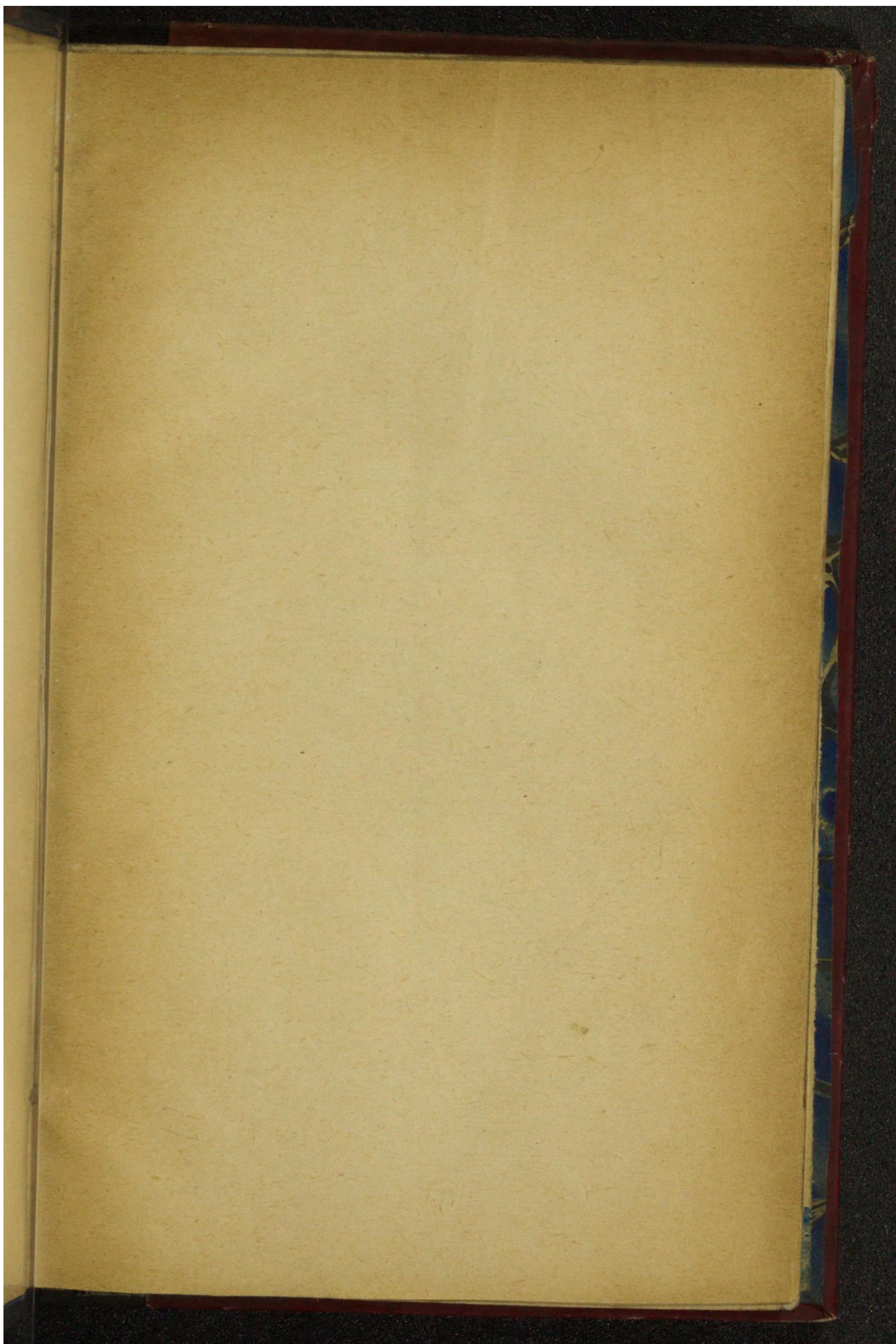

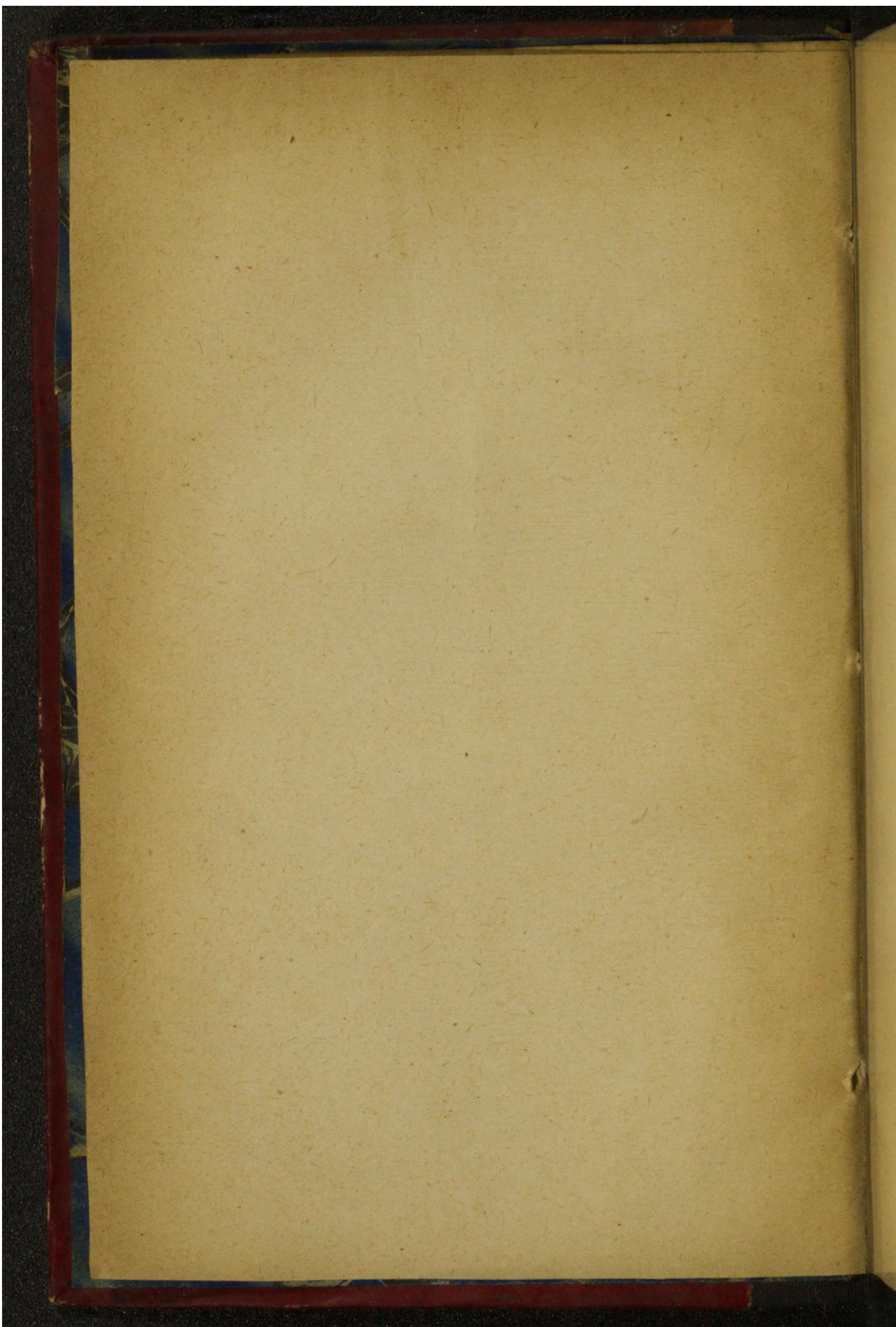

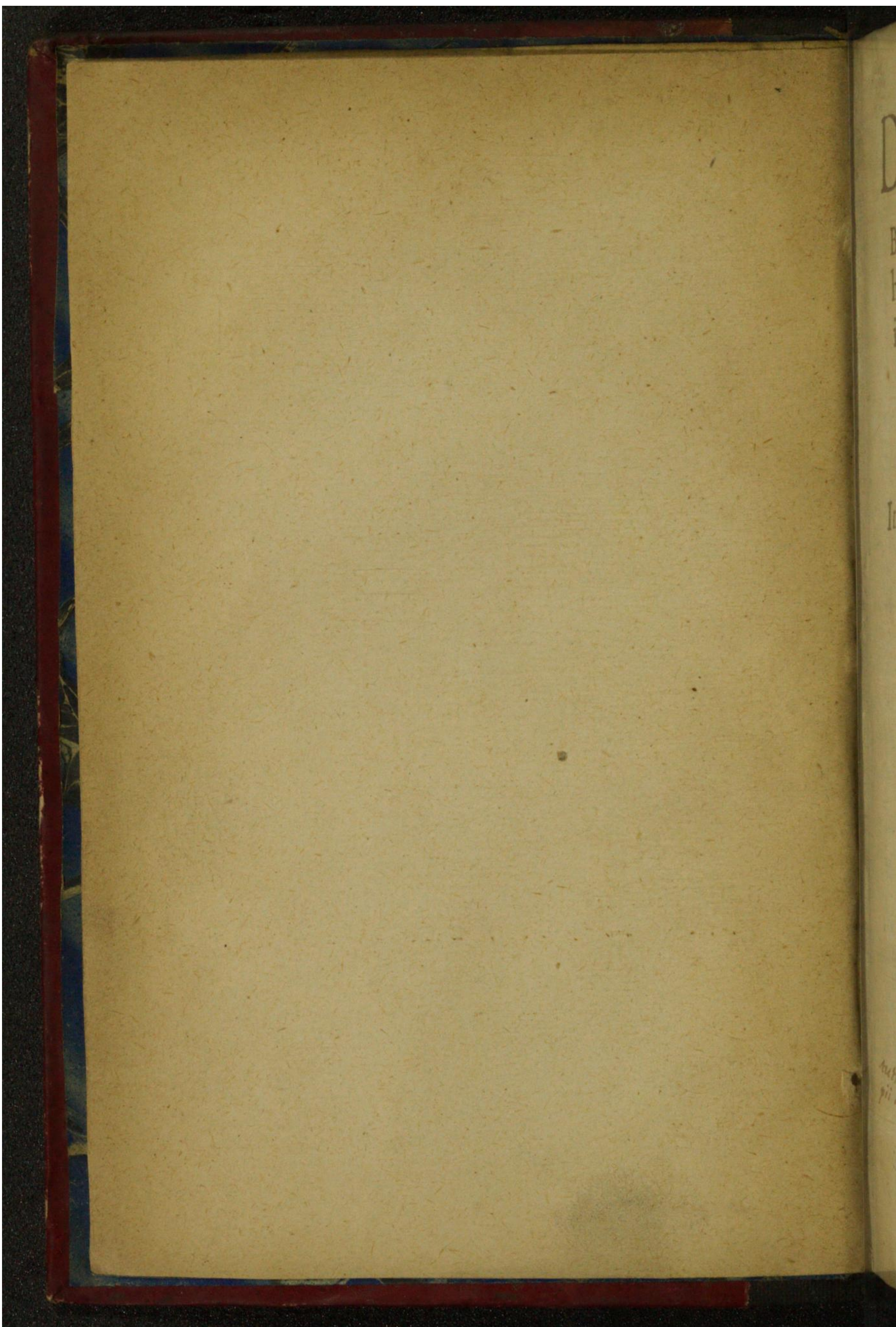

N.

STEPHANUS (Carolus)

De re hortẽsi libellus, vulgaria herbarum, florum, ac fruticum, qui in hortis cõseri solent nomina Latinis vocibus efferre docens ex probatis authoribus.

In puerorum gratiam atq; vtilitatem.

Recognitus & auctus.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani.
M. D. XXXVI.

Caroli Stephani libellus de re hortensi.

Cogunt me adoleſcentulorũ quorundam, bonarum, ita me deus amet, literarum ſtudioſorum preces: vt hortorũ non ſolum herbas, ſed etiam violas, frutices, & huiuſcemodi cætera breui compẽdio deſcribam. Sunt hæ quidẽ preces, ſed tales, quibus niſi amiciſſimi eſſent, qui id à nobis quotidiano cõuitio expetũt, nunquam obtemperare induceremus in animum: neque aliquando committeremus, vt tam incõſtans & varia herbarum atque fruticũ nomenclatura à nobis audaci quodã verius, quàm certo dicendi ſtudio deſcriberetur. Aiunt tamen illi, ſe non quæ incerta ſunt & obſcura expoſtulare, tantùm quæ vulgaria,

& ab antiquis tum Græcis tũ Latinis authoribus explicata. Atqui illud, me hercule, tam videtur mihi difficile, quàm quod eſt difficillimum. cum & omnino diuerſus ſit hortorũ noſtrorum ab antiquis cultus, & non omnia habeamus quæ illis erãt in promptu: nobis quoque plæraque in vſum veniãt, quibus planè antiqui hortorum cultores caruiſſe videantur. At verò, inquiunt illi, tantùm petimus, vt vulgaria florũ, herbarũ, ac fruticum nomina, quæ in hortis noſtratibus paſſim reperiuntur, Latinis vocibus nobis exprimas, aut ſi deſint Latinæ, Græcis verbis quo pacto dici poſſint aperias: vt ſaltem ſiquando nobis contingat hortulos inuiſere, quibus nemo eſt qui non animi cauſa plurimũ interdum oblectetur, muti non videamur: aut ab illis rebus alieni quæ ab optimo quoq; ingenio, ſingulari quo-

dam animi desyderio appetuntur, & nostræ eruditioni haud parum cõferunt. Nihil enim est quod æquè iuuenis animum cõmmendet, atque earũ rerũ cognitio, quibus quotidie animũ pascit: perinde atque optimũ est eum qui tritico assiduè vescitur, panis nomen nõ ignorare. Perbelle id quidem & ingenuè: neque verò illud non ab optimo ac laudabili ingenii candore prodire potest, vt id desyderetis: modò aliquando præstare possim, quod fortassis immatura ætas vix pollicetur. Faciam tamen quod in me erit; dabóq; operam, vt si non omnia, saltem quæ vulgaria sunt magis, & à Columella, Varrone, Plinio, atque aliis tradita, facili quodam ordine accipiatis. Itaque ab ipsa horti significatione incipiendum.

Hortus.

Hortum ab antiquis dictũ pro villa (vulgus vocat *ung uillaige*) author est Festus: ea ratione, quòd ibi orirentur qui arma capere possent. Hinc Plinius lib. 19. cap. 4, In duodecim (inquit) tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus, in horti verò significatione, hæredium. Et paulo pòst, Romę quidem, inquit, per se hortus, ager pauperis erat. Itaque à verbo orior, deductũ est. ob id autem aspiratur, vt differat à dictione ortus, quando originẽ siue natiuitatem significat. 2

Hortus, *ung iardin*, à Gręcis κῆπος dictus, qui vel animi gratia fiebat, hoc est ad voluptatẽ & delectationem (cuiusmodi Epicurus Athenis primus instituisse intra mœnia creditur: vt meminit Cicero in libris de Natura deorum: vnde etiã hortorũ magister à Plinio dictus est) vel etiã vtilitatis: Expedita enim res, inquit Plinius, & parata semper, neque egent igni, qui hortos habent: crudis enim cibis facilè vescuntur, & coctu facilibus. 3

Itaque hortus altera succidia quondam putabatur, & vbi opes horti deerant, de carnario & macello viuendum erat: erãt autem carnis desyderia antiquis in exprobratione. 4

In horto antiqui maximè caules serebãt ad pulmentaria: vnde hortorum caules plurimũ prædicat Cato. Et matrũfamiliâs horti curæ erãt. hinc iudicabãt in domo, nequam esse matremfamiliâs, vbi indiligens esset hortus. 5

Hortus olitorius, *ung iardin de mesnaige*, in quo

pica de llos de carne y verdura.

olera feruntur,& crefcunt in vfum noftrum. Olus autē vocamus vnāquanque fatiuā herbā, qua vefcimur, & cuius foliis & caule vtimur in eduliū. Theophraftus, Olera, inquit, vocamus, quæ in vfu noftro funt, vt intubū, &c. hinc forū olitoriū Romæ macellū diu vocatū eft, quòd in eo olera venderētur. Vnde etiā olitor, qui hortū olerum curat & excolit, *ung iardinier*: qui à nonnullis etiā hortulanus, & à Græcis κηπουρὸς appellatus eft. 6

Hortorum curam & cultum veteribus agricolis infigniter neglectum probè ait Columella lib. 10. Parcior enim erat apud prifcos frugalitas, humillimífque cibis victū tolerabant. Mox verò cū noftra ætas dapibus libidinofis precia conftituerit, cœnæque non naturalibus defyderiis, fed cēfibus æftimētur, plebeia paupertas fummota, à preciofioribus cibis ad vulgares compellitur. 7

Horti etiā in plurali, nō folū oleribus, fed & arboribus cōfiti dicebātur & voluptatis gratia cōparati: vt Pōpeiani, Salluftiani, Luculliani, qui apud Romanos maximo in precio fuerūt: extántque adhuc hodie eorū hortorū vetuftiffima monimēta: vt facilè cōiicere poffimus inftar villarū exædificatos fuiffe Mecœnatianos & Neronis principis hortos. Quinetiā viuaria & aquæ pifcatoriæ hortis includi folebant voluptatis & amœnitatis caufa. Cic. 3. Off. Pythius quidā qui argentariā faceret Syracufis, vænales quidē fe hortos nō habere dixit, fed licere vti Cannio (fi vellet) vt fuis, & fimul ad cœnā hominē in hortos inuitauit. Quo in loco etiā hortulos pro eodē fumere videt: Cānius (inqt) eques Roman⁹ dictabat fe hortulos aliquos

emere velle,quo inuitare amicos,& vbi se oblecta re sine interpellatorib⁹ posset. Itaque hortos Crassipedis dixit Cicero ad Atticū, pro fundo,& quā possessionē rusticā vulg⁹ vocat: Cogito,inquit,in hortis Crassipedis,quasi in diuersorio cœnare. 8

Hortus pensilis qui supra colūnas vel ædificia factus quodammodo pendere videtur:cuiusmodi memini me vidisse Romæ in palatio amplissimi Cardinalis à Valle. Huiuscemodi autē hortos, vt inquit Plinius libro 19.cap.4,vel Semyramis,vel Assiriæ rex Cyrus primùm fecerunt. Idem lib.36. cap.4, Leguntur & pensiles hortos, imò verò & Latiū oppidum fecisse AEgyptiæ Thebę. Quiddā simile cū pēsilibus hortis vidētur habere ii quos plebs nostra vrbana de fenestris suis appēdere solet: vt hortorum imagine, vt inquit Plinius, quotidiana oculis rura præbeant. 9

Hortus riguus vel irriguus,qui suis & naturalibus aquis,vel per hortum facile delabente aliquo riuulo irrigatur, *ung iardin pres de leau,ou au meillieu duquel passe ung ruisseau deau clere.* Quemadmodū in villulis sæpe inuenitur. Plinius lib. 19.cap. 4,Hortos villæ iungendos nō est dubiū, riguósque maximè habendos si cōtingat profluuio amne. Quod explicare pulchrè videtur Columella his versibus,

Vicini quoque sint amnes,quos incola durus
Attrahat auxilio semper sitientibus hortis.

Cato, Vinea prima est,vel si vino multo est, hortus irriguus. Quinetiā Plautus in Trinūmo hortū irriguum appellauit,qui facile irrigatur, vel sæpe aqua perfunditur. Irriguum quoque fontē in passi-

ua ſignificatione dixit Virgilius lib.4 Georg. Irriguúmque bibāt violaria fontē. & Tibullus, Tūc bibit irriguas fertilis hortus aquas. 10

Hortus inſtructus, *ung iardin en ordre, cultiué, accouſtré.* Cicero 3. Offic. de hortis Pythii, Quid multa? Impetrat, emit homo cupidus & locuples tanti, quāti Pythius voluit, & emit inſtructos. hoc eſt, cultos & ornatos. 11

Horti apud antiquos plurimū cōmendati ſunt Adonidis Veneris amaſii & Heſperidū, è quibus mala aurea retuliſſe Herculem fabulæ ferūt. Videto Eraſmū in Chiliadibus. Antiquitas, inquit Plinius, nihil prius mirata eſt quàm Heſperidū hortos, ac regum Adonis & Alcinoi: de quibus multa fabulati ſunt poetæ. 12

Ab horto fit hortulus, *ung iardinet.* Plin. lib. 25. cap. 2, Erat tunc Protogenes in ſuburbano hortulo tuo. & hortenſis, qui in horto creſcit: vt hortēſis aſparagus, hortenſis lactuca. Differunt autem hortenſia, quæ Græci κηπουρικᾶ vocant, ab agreſtibus, cura & ſatione. Opes enim inquit Plinius, differentiam in cibo fecerūt, vt etiam carduis veſcamur. 13

Conſerere hortum, *planter ung iardin.* Varro de agric. lib. 1. cap. 23, Nam & in recentibus pomariis, deſitis ſeminibus, in ordinémque arbuſculis poſitis, primis annis antè quàm radices lōgius ꝓcedere poſſint, alii conſerunt hortos, alii quid aliud. Sic etiam conſerere locum. Colu. lib. 11. cap. 2, Itaque in totum præcipimus, vt quiſque natura locus frigidus erit, is primus conſeratur. 14

Facere hortum, *faire ung iardin.* Apricus locus,

inquit Varro deligendus, in quo ſeras violam, & hortos facias. nam ea ſole nutricantur. 15

Irrigare hortum, *arrouſer ung iardin*. Horti, inquit Plinius, ſi rigui non ſunt, è puteo pertica, organiſve pneumaticis vel tollenonũ hauſtu irrigãdi ſunt. Noſtri autẽ clepſydris vtuntur ad hortos irrigandos, *une chantepleure*. 16

Fodere hortulũ, *labourer ung iardinet*. Palladius, Si fons deſit, aut imprimẽdus eſt puteus, aut ſi nequeas hoc, piſcina ſuperius conſtruenda eſt, &c. Si hac omni facultate carueris, ſemper altius tribus aut quatuor pedibus ad paſtini ſimilitudinem fodies hortulum. paſtinum autẽ intelligit inſtrumentum ruſticum bifurcum, quo ſemina pangun tur, vulgus vocat *une binoire*. 17

Inſtruere hortum, componere & ornare, *accouſtrer & mettre en ordre ung iardin*. Columel. lib. 11. cap. 2, His diebus commode inſtruuntur horti, de quibus ſuo loco dicam ſecretius. Vnde inſtructus hortus à Cicerone dictus 3. Offic. 18

Cæterum in horto probè faciendo hæc obſeruata ſunt ab antiquis, vt fuerit ſterquilinio ſubiectus, cuius ſucco ſponte fœcundaret: cui præterea leniter inclinata planities, curſus aquæ fluẽtis per ſpatia diſcreta deriuaret: atque hic hortus riguus appellatus eſt, vt prius dixi. habebat inſuper terram ſtercore commiſtam, non cretaceam, argillaceam, aut rubrica conſperſam. hæc enim ſunt ſeminibus inimica.

Clausuræ & munitiones hortorum.

19

Hortos antiqui variis modis claudebant, quemadmodum hodie quoque solemus. Alii enim, inquit Palladius, luto inter formas clauso, parietes figuratos ex lateribus imitabantur, Qui mos passim in Italia adhuc est frequentissimus, præsertim in hortis, delectationis gratia compositis. Quibus copia suppetit, macerias luto & lapide excitant: vt parietes solent ditiores, qui voluptatem pecuniis emunt, neque sumptibus parcunt: & pomaria, fruticeta, atque etiam veluti syluulas quasdam hortis includunt. Plærique sine luto congesta in ordinem saxa componunt, aduersus ferarũ impetus. Alii, ornatus gratia, spinarum ac ruborum plantas & semina in munitione disponunt: quòd ferè faciunt ii qui ruri & inclusum domi suæ hortũ habẽt. Ac ne quid à iuuenibus desyderari possit, eorum quæ ad hortensium munitionum cognitionẽ spectant, primùm nobis dicendum est de clausuris parietũ, atque adeo herbis quæ parietibus rusticis sese circũuoluere & adnasci solent: deinde verò ad sepimenta & sepes descendemus: & vnà ruborũ, spinarum, ac fruticum species explicabimus.

Herbæ vetuſtis hortorum parietibus ſponte adnaſcentes. 20

Quandò perneceſſariũ videtur atque vtile, pueros hortos ingrediẽtes non ſolum eas herbas, quæ in ipſis creſcere ſolent, cognoſcere, ſed etiam earũ quæ foris, hoc eſt vel parietibus vel ſepimẽtis adhærent nomina, ſi forte interrogentur, ſcire, atque intelligere: non eſt igitur hæc pars à nobis omittenda, vt de illis pauca quædam breuiter diſſeramus. Ac ne aliquid intactum à nobis relinquatur, incipiemus ab ipſa hædera. 21

Hædera itaque, quam vulgus vocat *du lierre*, (id enim eſt inſtituti noſtri, vt etiam vulgaria nomina percurramus) ab hærẽdo quidẽ dicta eſt, quòd vetuſtis parietibus inhæreat. Quibuſdam tamen magis placet ab edẽdo dictã fuiſſe ederam, quòd vetuſtos parietes dum ſerpit, & latius per muros quibus adhæret diuagatur, corrumpat & exedat. atque ita ſine aſpiratione & diphthongo contendunt ſcribi debere. Vnde etiam primam breuem habet apud Virgilium, Paſtores edera creſcentem ornate poetam. Neque vero deſunt, qui ederã dictam velint, quòd loca edita petat, & alte diuagetur, atque etiã altiſſimos parietes cõſcendat. mihi tamen arridet magis prior opinio. 22

Hæderæ autẽ (quæ à Græcis κίσσος dicitur) multæ ſunt ſpecies, quas proximũ eſt vt explicemus.

Est igitur prima omnium, hædera celsa, quæ per se stans arborescit, quam Græci dendrocysson appellant: siue etiam orthocysson vt vult Columella, hoc est rectam & rigentẽ, & quæ sola sine adminiculo stat. Est & alia celsa, omnium maxime viuax, quæ suis cirris & clauiculis parietes conscendit, arbores amplexu suo perstringit, & succũ habet arbori, quam amplectitur, similem: vnde quernea hædera in medicinis magis probatur, quemadmodũ & viscus quercinũ, & polypodiũ quercinũ. Atque huius hæderæ celsæ tres sunt rursus species. Est enim nigra, quæ mas à Plinio vocatur, fértque corymbos nigros, hoc est racemos in orbem circumactos. Virgilius, Atque ederæ pandũt vestigia nigræ. Hæc autem Bacchica & Nysia appellabatur: quòd ea in sacrificiis Bacchi, quæ Dionysia vocabantur, coronamenta fierent. Alia est hædera alba, quam fœminã Plinius vocat. Est autem alba, vel solo semine aut fructu, aut fructu & folio. Virgilius, Candidior cygnis, edera formosior alba. Seruius tamen nõ ex foliis, sed ex ligno cognosci vtranque hæderam contendit. Atqui hædera etiam antiquis satiua fuit, cuius succus, tædia narium, graueolentiámque emendat. Plin. lib. 24, Quarta est inter celsas quę dicitur helix, folia multo minora habens quàm aliæ, angulata, & concinniora: cuius plures sunt species. Dicta helix, quòd multas habeat inuolutiones: nũquam autem fert fructũ: ac ne quis putet id vitio ætatis fieri, Theophrastus ait, quantũuis diu viuat, nunquam helicem fructum edere. Est & alia præter has hæderæ species, quæ Græcis chamæcyssos, Latinis hæ-

Yedra arbusto

brazo

baya

bayas

yedra terrestre

Yedra ... echagancho para subir.

dera humilis ſiue terreſtris dicitur. Serpit enim humi, & folia minuta habet ac pauca, præſertim in ſyluis. Caue autẽ ne putes eam eſſe herbã quæ vulgo corrupte hædera terreſtris, pro herba terreſtri vocatur, atque in officinis pro hædera terreſtri venit in vſum. nã neque folia hæderæ habet: ſunt enim inciſa magis latiora & aſperiora, qualia marrubii nigri, aut potius violæ nigræ, rotundiora tamen. Præterea alium omnino odorem & ſaporem refert, eſt enim odoris teterrimi. Cæterum chamæcyſſos hæderæ omnino ſimilis eſt, niſi quòd imbecillis, vt conſcendere arbores nõ poſſit, etiã ſi illis hæreat. nullos enim corymbos aut cirros habet. Atque hæc de hædera ſint ſatis. 23

Helxine Græcis, herba muralis Plinio, vulgo parietaria, & muralium, *de la paritoire*. quòd parietibus adnaſcatur & inhæreat. helxine autem dicta ab ἕλκω traho, quòd foliis hirſutis, proxima quæque attrahere videatur: atque hæreat veſtibus ac quibuſuis aliis rebus. Quinetiam eius ſemen eſſe admodum aſperũ conſpicitur. Scribonius, vrceolarẽ vocat, quòd tergendis vrceis idonea ſit. Quibuſdam etiam perdicium vel perdicias appellatur, à perdicibus, quæ ſummopere hac herba delectantur, ac ſeſe libenter volutant in locis helxinoſis. Eſt & altera helxines ſpecies, hæderaceum folium habens: quæ quia in vinetis vtplurimum naſcitur, à Græcis cyſſampelos dicta eſt, quaſi vitis hædera. 24

Viola lutea quam quidam leucoion luteũ, pharmacopolæ violam Cheiri appellant: parietibus etiam vetuſtate exeſis adnaſcitur, cuius deſcriptio-

nem differemus in eum locum, in quo de violis & floribus agemus. 25

Chelidonia, *de leſclere*, vel etiam chelidonium, quod quidem maius appellatur, habétque folia oluſatri, parte altera alba, altera viridia, & luteo lacte abundat: circa muros frequentiſſimum eſt. Hac herba dicuntur hirundines pullis ſuis viſum reſtituere: ad quod videtur vulgaris noſter ſermo alludere. Eſt etiam chelidonium aliud, quod minus dicitur, vocatúrque vulgo ſcrofularia, quòd ſcrofulas (quas Græci τὰς χοιράδας vocant, *des eſcrouelles*) ſanare comperta ſit: éſtque planta verna, humi ſerpens, folio hæderaceo, minore tamen tenero, & modicè pingui: ſine caule, flore luteo, radicibus multis, toroſis, bulboſis, tritici modo coaceruatis, & acribus pręſertim quãdo locis ſiccis naſcit̃. 26

Creſcit etiamnum muris præruptis quod polypodium vocatur Græcis, quaſi multipes. radix enim illius herbæ multis cirris ſeu pedibus nititur: éſtque intus herbacei coloris, habétque ſaporem veluti ex dulci amarum: folia filici ſimilia apparent: ad quarum ſimilitudinem accedit proxime quæ vocatur dryopteris Græcis, Latinis vero filicula, vel querna filix, radice tantùm à polypodio differens: naſcitur enim polypodium etiam circa quercus, & id quidem omnium optimum creditur. 27

Aizoon quoque, hoc eſt ſemperuiuũ, vetuſtorũ parietum ſummitatibus creſcere ſolet. Sunt autẽ eius duæ ſpecies: maius, quod folia latiora habet, ſpiſſa, & craſſa, pollicari magnitudine, atque in formã gladioli acuminata: vulgus, Iouis barbam vo

cat, *de la ioubarbe*. Eſt etiam minus aizoon quã vermicularem vocant, à ſimilitudine foliorũ quæ rotunda ſunt & figuræ oualis, vt vermiculos putes. Semperuiuum autem dictum, quòd nullis frigoribus, aut cæli iniuria quantũuis frigida, moriatur. Huius autem poſtremi aizoi duæ ſunt ſpecies, alterum enim minus eſt, & folia minora ac ramos multos habens: quod ſi guſtaueris, calidiſſimũ eſt, & linguam vehementer vrit. (Itaque falſò pro aizoo ſumi videtur, cũ calidum ſit & exulcerans. vnde non parum mihi videntur aberrare, qui ea herba pro aizoo minore in confectione populei vtũtur: eam autem Latini illecebram vocant: quidam andrachnem agriã appellant) Alterum maius, & folia longiora habens, interdum etiam ferè priori ſimilia: quod ſi guſtaueris, frigidiſſimũ ſenties. Itaque noſtri id conſerentes & excolentes, in acetariis eo vtuntur. 28

Adianton, hoc eſt, non madeſcens, quòd ſemper ſiccum inueniatur, etiam ſi ipſam herbam aqua immerſeris. quòd ſi madeſcat, ſtatim quidem ſiccatur. Eſt autem duplex: album & nigrum: album quidem vocatur etiã ebenotriches, quòd folia habeat capillis ebeni ſimilia: atq; hinc fortaſſis corruptum vocabulum, inquit Hermolaus, vt vocemus capillum Veneris. habet autem folia coriandri, magnis interuallis inter ſe diſtincta, feſtucas exiles, admodum frequentes. plurima reperitur apud Montempeſſulanum circa puteos. Cuius loco ea herba, quæ vulgo vocatur ſaluia vita, veteribus parietibus creſcens, vtuntur quidam pharmacopolæ: eſt enim eiſdem viribus prædita mul-

tò tamen inferioribus. Nigrum autem adiantum, in vetuſtis parietibus & inter ſaxa frequentiſſimũ eſt, vulgus vocat polytrichon & trichomanes. 29

Aſplenum ſiue aſplenium ſiue ſplenium, herba quæ etiam vetuſtis parietibus creſcere ſolet, quã vulgus vocat *ceterac*. Manardus autem aſſerit vocari *cetrac*. dicta aſplenium, quòd pota ſplenẽ abſumat. Vnde Vitruuius author eſt, circa Cortinã vrbem, propter abundantiã aſplenii, pecora multa ſine ſplene inuenta. Marcellus eam eſſe putat (longè tamen diuerſam) quæ vulgò ſcolopendria ſiue ſcolopendrium appellatur, lienẽ enim etiam hæc abſumit: ſed eſt folio dracunculi, multo longiore tamen, ſine caule & flore. Itaque potius referret eam quæ hemionitis Galeno, Theophraſto hemioniõ dicitur, quòd mulis ſit gratiſſima, ideóque ſemiaſina appellatur. niſi mauis ſcolopendriã pharmacopolarum accipere, pro ea quam Dioſcorides phyllitim appellauit. 30

Poſſem hoc loco mille herbarum ſpecies, quæ tum ſuper ipſis muris vetuſtate exeſis, tum etiam in murorum imis partibus ſponte adnaſci ſolent: vt ſunt vrticæ, gramina, atque alia id genus: item etiã ea herba, quæ cyanos Hermolao Barbaro dicitur, à colore cyaneo: vulgo autẽ baptiſecula appellatur: papauer erraticum, & pleræque eiuſmodi. Sed quoniam eædem frequentius in ipſis agris conſitis aut etiam deſertis, item etiam locis campeſtribus ſuccreſcere ſolent, cõmodius videbitur, ſi earum tractationem differamus in eum libellũ in quo de agro à nobis fiet mẽtio. Itaq; ſatius nũc fuerit ad alias horti noſtri clauſuras digredi, quæ

ſepibus & ſpinis fiebant.

Sepes hortorũ, item ſpinarum & ruborũ, quibus hæ conſeruntur, nomina. 31

Columella lib. 11. cap. 3. videtur ex Democriti Georgicis taxare eos, qui hortis munimenta extruunt: quòd neque látere fabricata materies perennare poſſit pluuiis, ac tempeſtatibus plerunque infeſtata, neque lapides ſupra rei dignitatẽ poſcat impenſa. Itaque ſepiũ faciendarũ rationem oſtendit, qua non magna opera hortum ab incurſu hominum pecudúmque muniamus. 32

Sepes itaque, *une haye*, munimentum dicitur rubis aut ſpinis circuntortis factum, ad arcenda ab hortis pecora, vnde hirtas ſepes dixit Columella libro decimo,

Talis humus, vel parietibus, vel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi.

Huiuſcemodi autem ſepes arte compoſita, ſtructilis appellatur eidẽ authori. quòd ſi tabulis vel palis aut etiã lateribus cõpoſita eſſet, iam ſeptũ diceretur: quale fieri ſolet ad pecus includendũ. 33

Sepes autem naturalis, quæ & viua ſepes dicitur Columellæ, & Varroni ſepimentũ, fit vepribus, ſpinis conſitis, & ſulcis interiacẽtibus, ac ſentibus in id ſpatium ſupercreſcentibus, quod inter duos ſulcos interiacet. Sepimentum naturale (inquit Varro) obſeri ſolet virgultis & ſpinis, & ha-

bet radices viuæ ſepis. Cuius ſepis faciendæ docet rationem Columella lib.11.cap.3, Atqui hunc veprem manifeſtum eſt, inquit, interimi non poſſe, niſi radicitus effodere velis. Cæterũ etiam poſt ignis iniuriam melius renaſci nulli dubium eſt: & hæc quidem claudendi horti ratio maxime antiquis eſt probata. 34

IAM VERÒ nobis de ſpinarum, ſentium, ruborum, aut etiam fruticum ſpeciebus dicendum eſt, quibus hortorum ſepes ac vepres communiri ſolent. 35

βάτον Græci: Plinius, rubum: Columella ſentem appellat, *des ronces*. Sunt autem ruborũ multæ ſpecies, quæ ſubinde declarabuntur. 36

Sentis canis Columellæ, Græcis κυνόσβατος, vaſtiſſima ſpina, & maximos ramos ferens: aliis rubus canis, canirubus Theodoro Gazæ dicitur: ob id quòd eius flores, canum rabidorum morſibus medẽtur: folia habet longè quàm myrtus latiora, florem item ſimilem, ſed minorẽ, ſine odore: attollitur autem & arboreſcit: fructum fert rubrũ, oblõgum, ſimilem oliuæ nucleo: intus verò habet lanuginoſa ſemina, qualia in fructibus roſarum reperiuntur, quæ ſunt exenteranda, dum ea comedere volumus. 37

Eſt & cynoſrhodos, roſa canina, *ung eſglantier*, folia myrti habens, ſed paulo maiora: recta aſſurgens in mediam altitudinem inter arborẽ & fruticem: fert ſpongiolas, quibus vtuntur medici ad malefica capitis vlcera, *la malle tigne*: vocatur autẽ vulgo in officinis pharmacopolarum, bedegar, & doctis Cachrys. 38

Chamebatos, humilis rubus, duplex eſt: alius qui nunquam per ſe attollitur, ſed demittitur ſemper: & qua parte terram attingit, iterum radicat: fértque mora nigerrima, & minora noſtris domeſticis, lanuginem quandam cæruleam ſuperhabẽtia: cæterũ ſingula tantũ in ſingulis corymbis, ex quibus moris fit optimum diamoron apud pharmacopolas. Alius eſt rubus qui chamebatos etiã dicitur, non ita ſerpens, vt prior: neque radicans qua parte terrã attingit: mora fert craſſa, nigerrima, & multa in ſingulo quoque corymbo. 39

Rubus Idæus, vel Batus Idæus, *ung framboiſier*, quòd in Ida mõte Phrygiæ plurimus creſcit: mora fert priori chamebato ſimilia, ſed rubra, atque interdum alba, odorata admodum, quæ vulgus vocat *des framboiſes*. 40

Rhamnus, *ung groſeiller*, vt multis etiam doctis placet, videtur, non tamen omnibus. Prima enim rhamni definitio apud Dioſcoridem, huic frutici cõuenit, quẽ vulgo groſſulariũ appellamus: quòd eius fructus acini, ſint ficuũ immaturarũ acinis ſimiles, qui groſſi ſiue groſſuli appellãtur. Colu. Lubrica iam lapathos, iã rhãni ſponte vireſcunt. 41

Oxiacanthos vel oxiacantha, id eſt acuta vel acida ſpina, vulgo *eſpine uinette*, à ſpinoſo frutice, & ſucco foliorum vinoſo. officinis Berberis appellatur, cuius non meminit Plinius: tãtùm animaduerti in deſcriptione paliuri, eadem propemodũ referre Plinium, quæ Dioſcorides in oxiacantha. Eſt autẽ arbuſtum piraſtro ſimile, ſpinoſum, baccis racemoſis, rubris, nucleum ſingularem habentibus: radice multiplici, pallido colore, qua iuuen-

culæ capillos tingunt. 42

Liguſtrum, *du troeſne*, etiamnum in ſentibus creſcere ſolet: foliis myrthi fœminæ vel oliuæ, ſed paulo latioribus, ac primùm florem album gerit, odoratum quidem: deinde verò baccas & corymbos primùm virides: & vbi maturuerunt, nigros, poſteaquam flos decidit, ex quibus fit atramẽtum optimum. Hinc Virgil. in Bucol.

Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

Columel. lib. 10, - & nigro permiſta liguſtro Balſama. Cypron Græci appellant, Mauri, alcãnam: quod etiam nomen pharmacopolæ retinuere: appellant enim oleum de alcanna, quod ex floribus liguſtri fieri ſolet. Cæterum aqua ex floribus liguſtri deſtillata, medici vtuntur ad eum morbũ qui vulgo cancer appellatur. 43

Matiana quoque à multis ſic vocata, quam vulgus vocat *du maſſault*, in rubis creſcere ſolet: fortaſſis dicta, quòd circa Matianam regionem, quæ eſt in Media, vel etiam Matianum lacum, qui & cæruleanus dicitur, frequentiſſima eſt: non admodùm alte fruticat, & baccas rubras gerit racematim diſpoſitas.

Ambulationes.

44

Poſteaquam clauſuras horti abſoluimus, ac veſtibulum iam egreſſi ſumus, æquũ eſt nunc vt hortum ipſum ingrediamur: cúmque ſtatim ingreſſis primo aſpectu ſeſe nobis offerant pergulæ & in-

ambulationes: de iis primùm diſſerere nos oportet. deinde verò vitium genera, atque adeò herbarum varias ſpecies, quæ iucunditatis atque amœnitatis gratia pergulis applicari ſolent, deſcribemus. Itaque ab ipſis ambulacris incipiendũ. 45

Ambulacrum ſiue ambulatio, *une allee*, raſtro ac chelyndro cõplanatum ſpatiũ, circum ipſius horti ambitum, quod interdum etiam pauimento cõſtratum erat, in quo colligendi vel obleᶜtandi aut reficiendi animi gratia inambulare ſolemus. Cicero primo de Oratore, Poſtero autem die, cum illi maiores natu quieſſent, in ambulationem ventum eſſe dicebat. Plinius Iunior, in epiſt. Ambit hunc ambulatio, preſſis, variéque tonſis viridibus incluſa. Quo in loco ſuccurrit, vt obiter puerorum gratia declaremus quid ſit apud Ciceronem de Oratore, Facere duo aut tria ſpatia per ambulationem aut hortum: nempe id eſt, quod vulgo dicitur, bis aut ter exſpatiari, *faire deux ou trois tours par l'allee, ou bien autour du iardin.* Tum Scæuolam (inquit Cicero) duobus ſpatiis tribúſve factis dixiſſe, Cur non imitamur Craſſe, &c. Hoc eſt poſteaquam Scæuola duo aut tria ſpatia deambulando confecerat. 46

Fiebant autem duplici ratione ambulationes in ipſis hortis, vt etiam nunc fiunt: aut enim ſunt tectæ, & has quidem galerias vulgo vocamus: aut ſubdiales, quæ tamen interdum pergulis aut foliis acfrõdibus viridibus, ſuper admotas ac trãſuerſas perticas applicatis opperiri ſolebãt, & obtendi ad inumbrationem. Quemadmodum ſuper thoris antiquis fieri Virgilius teſtatur vndecimo

AEneidos, Inſtructóſque thoros obtentu frondis inumbrãt. Huiuſcemodi opus in hortis Theocritus τὴν φυλλάδα vocat, nos foliatã conuertere poſſumus, *une fueillee.* 47

Cæterum tectæ ambulationes antiquis fieri ſolebãt eo lapide, quem ſpecularem Plinius lib.36. vocat: qui cũ facillimè in tenuiſſimas cruſtas finderetur, pellucidus admodum erat. Itaque ſpecularia vocabantur, integumenta ex ſpeculari lapide facta, quibus ambulationes in hortis tectæ erant. Iuuenalis Sat.4,

Quæ vehitur clauſo latis ſpecularibus antro.

Quæ autem fiunt à nobis tectæ inambulationes, ſpeculares nõ ſunt: ſed ſuperius clauſæ, hortis verò apertæ: vt earũ iucunditate frui poſſimus, etiã dum pluit. 48

Ambulationes autem ſoli & aeri expoſitas, Plinius lib.17. ſubdiales vocat. Vitruuius lib.5. hypetras: quæ Latinè etiã ſubdialia ſiue ſubdiualia dici poterunt. Et quia interdum pauimentis ſubſterni ſolebant, ideo ſubdialia pauimenta vocauit Plinius lib.36, quas nos terracias vulgo dicimus. Atque hæc ſatis ſint, quod ad ambulacra attinet. De interuallis autem ſuo loco dicemus, quando areas & puluinos explicabimus. Nunc ad pergulas veniendum.

Pergulæ horten ſes: Item herbæ ac frutices ipſis pergulis ornatus gratia applicari ſolitæ. 49

Pergula, *une treille*, à pergẽdo, vt opinor, dicta: quòd circunquaque vitis, vel quicquid aliud ſeritur, pedamẽtorum beneficio diuagetur & pergat. ſunt autem iuniperinæ, vel etiam ſalignæ perticæ in arcum aut quadratam formam ita colligatæ & diſpoſitæ, vt ſuper iis diſcurrentes vinearũ aut cucumerũ rami, ſuis foliis inambulationes per æſtatem ſole feriente operiant: atque ita non parũ iucunditatis & vtilitatis adferant. 50

Pergula etiã, inquit Budæus, pro parte domus exporrecta & propendente (vulgus vocat *une ſaillie*) accipitur. Plin. lib. 35. de Apelle, Perfecta opera proponebat in pergula tranſeuntibus. Sub his enim pergulis vænales res exponebantur. Quemadmodum hodie quoque Pataui & Bononiæ fieri videmus ſub porticibus publicis. 51

Pergularum verò hortenſium duo genera faciemus. Rectam pergulam, quæ pedamentis ſolo infixis, vel ad murum recta figura compoſitis, fieri ſolet: ad quam propagatur roſmarinus, leucãthemon, & alia huiuſmodi, de quibus poſtea dicemus. Et pergulam camerariam, quæ vel ſalice, vel iunipero conflectitur, ad ambulationes opacandas: nomen lingua noſtra à cunabulis infantium

habet, *ung berceau.* ad quam applicãtur vites, & flexiles quædam herbæ, vt bryonia & cucurbita: de quibus item poſtea. 52

Primùm itaque nobis eſt dicendum de iis quæ ad pergulæ rectæ ornatum conſeri & excoli ſolent, deinde verò ad camerariam pergulam progrediemur. 53

Itaque pergulis rectis applicantur herbæ grati odoris, in longum & altum fruticantes, præſertim in iis hortis qui delectationis gratia facti ſunt: atque hæ quidem pergulæ murales dicentur. plerũque enim muris applicantur, cõcinnatis in rectũ & tranſuerſum palis, ſecundum quos roſmarinus & leucanthemon, interdum etiam roſaria, propagari ac dilatari poſſunt. Quinetiam inter pergulæ rectæ ornatum, annumerabimus eas veluti clauſuras breuiores tamen, & minus altas, quàm pergulæ eſſe ſoleant, quæ circum ipſa arearum interualla, effictis cuicunque interuallo ſuis veluti oſtiolis formari ſolent: tũ vt ſint veluti fulcra quædam ſpectantibus hortulos. tum etiã ſecundæ cuiuſdam munitionis cauſa: vt ſiquando pulli vel animalia domeſtica hortum ingreſſa ſint, atq; adeò ipſas ambulationes, haud tam facile areas deuaſtare poſſint. Quæ tamẽ clauſuræ buxis opere topiario circumpoſitis, & ad varias rerũ effigies efformatis, interdum fieri ſolent. Vnde Plinius Iunior, in epiſt. Ab his, inquit, geſtatio in modũ circi, quæ buxum multiformem, humiléſque & retẽtas manu arbuſculas circumit. Sed iam ad herbas quæ pergulis applicantur deueniendum. 54

Pergulis rectis non ſolum herbæ quædam odo-

riferæ fruticantes, ſed etiã nonnullæ arbuſcularũ
ſpecies fructus iucundiſſimos proferẽtes, applica-
granada ri ſolent: quẽadmodum ſunt, malus cydonia, quã
granatam etiam vocamus, à granorum multitudi-
ne: malus item punica, & cæteræ huiuſcemodi, de
quibus ſuo loco à nobis dicetur: vbi de arboribus
fiet mẽtio, nẽpe in noſtro ſeminario, quem ſtatim
poſt hortũ abſoluemus. Nunc tantùm de herbis
quæ pergulis rectis admoueri ſolent dicendũ. 55

romero Roſmarinum, ſiue, vt quibuſdam placet, roſma
rinus, frutex non ingrati odoris, pergulis rectis
applicari interdum ſolitus: vulgus noſtrum Lati-
nam vocẽ imitatus adhuc hodie appellat *du roſ-
marin*. Eum autẽ fruticem Plinius libanotida vo-
romero cat lib. 19. cap. 12. his verbis, Libanotis, inquit, lo-
de olor a cis putridis, & macris, ac roſcidis ſeritur ſemine.
incienso Radicem habet oluſatri, nihil à thure differentẽ.
vſus eius poſt annũ ſtomacho ſaluberrimus. Qui-
dam eam nomine alio roſmarinum appellant. Di-
citur itaque libanotis, ἀπὸ τοῦ λιβάνου, ἢ τοῦ λιβανώ-
του: hoc eſt à thure, quòd eius folia & radix thus
oleant maxime. 56

Sunt autem, ne quis fallatur, multæ libanotidis
ſpecies, quarum vna tantùm nobis eſt cognitior.
Eſt enim libanotis ferax, quæ duplex eſt, mas &
fœmina: folia habet roſmarino noſtro ſimilia: ſed
vmbellam gerit quemadmodum anethum, in qua
vmbella, eſt cachry: cuiuſmodi in canina roſa ap-
parere ſolet, atque in ipſo cachry ſemen comple-
xum eſt. Cæterũ hæ duæ libanotidis ſpecies no-
bis ſunt incognitiſſimæ. Eſt & alia libanotis, quæ
ſterilis appellatur, eáque ſimplex eſt, ramos ſeſſi-

les habens, ac folia noſtro roſmarino ſimilia: ſed neque florẽ, neque ſemina gerit: paſſímque audio reperiri apud Montempeſſulanum, item etiam in quibuſdam Hiſpaniæ agris, quos ea herba ſponte adnaſcenti plenos ac refertos audiuimus. 57

Eſt inſup alia libanotidis, ſpecies nobis cogniſſima, atq; hæc à Galeno lib.7. ſimpliciũ coronaria vocatur, quòd ad cõtexẽdas coronas ſit vtilis: eámq;, inquit, Romani roſmarinũ appellãt. 58

Leucanthemon, eam herbam fruticoſam quidã eſſe autumant, ſatis improprie tamen: quæ hodie Romæ, atque adeò apud nos multis in locis, pergulis rectis admoueri ſolet: vocat autẽ vulgus iaſminum, *du ioſſemin.* Cui tamen non cõuenit Dioſcoridis deſcriptio: vnde à multis zambachus eſſe dicitur. De leucanthemo autẽ ſic ait Plinius lib. 36. ca. 12, Ramulos ei eſſe nunquã pauciores duobus in diuerſa tendentes, florem candidũ, lilio rubro ſimilem, ſemen nigrum, latũ, ad lenticulæ dimidiæ figuram, multo tenuius, radicem herbacei coloris. quæ omnia noſtro iaſmino haud ſatis cõueniũt, vt eleganter oſtendit noſter Ruellius. Eadem, vt opinor, eſt quæ phalangites ſiue phalangion à Galeno vocatur, quòd morſis à phalãgiis, qui ſunt ſerpẽtes venénoſiſſimi, auxilietur. Quinetiam idẽ nomen etiã adſcribit Plinius huic herbæ. Quod verò addit, ſe in quibuſdam exẽplaribꝰ pro leucãthemon inueniſſe ſcriptũ leucacãtha, certe corruptè ac mendoſè ſcriptũ fuit. eſt enim leucacãtha ſpecies cardui ſeſſilis, folia lactucacea habentis, maculis albis conſperſa, ſimilis cuidam herbæ, quam vulgus vocat carduũ beatæ Mariæ.

Quæ verò hic de leucanthemo & phalangite ſiue phalangio à Plinio ſcripta ſunt (ſi Hermolao Barbaro credimus) noſtro iaſmino nõ conueniũt, ex quo vnguentum iaſminũ ſiue iaſme Dioſcoridis componebatur (quod apud Perſas & Parthos inter epulandum vſurpabatur odoris cauſa. Nam hi fœtentis animæ virus, multitudine ciborum & ebrietate natum, cõmendatione odorum accerſita ſummouebant) quæ vox nos admonet, vt ex ea ferè viola alba compoſitũ intelligamus quæ vulgo ieſiminũ vocatur, diſtinctiones & harundinaceos parietes in hortis opere topiario conueſtiẽs, flore candido, præcipuæ ſuauitatis foliũ in viridi nigricãs, oblongũ, faſtigiatũ, mucrone languido, magnitudine roſacei, ſed anguſtũ. Hoc violæ genus ſolum Perſis & Parthis antiquitus cognitũ & nobis hactenus peregrinum. Hæc ex Barbaro. Plura de hac re ſi voles, videto librũ primũ Ruellii De natura ſtirpium. 59

Quandoquidem multis in locis roſas pergulis rectis ornatus gratia applicari vidimus: ac veluti roſaria quædam vtrinque hortum ipſum commu nientia fieri: idcirco admonere nos videtur locus iſte, vt de roſis dicamus. 60

Roſa itaque tam florem ipſum, qui ſpina verius quàm frutice naſcitur, quam ipſam ſpinã aut fruticem comprehendit generali quadam ſignificatione: Græci ῥόδον vocant, eò quòd (ait Plutarchus) ῥεῦμα πολὺ τῆς ὀδμῆς ἀφίησι: hoc eſt, ingẽtem odoris fluxum emittat. Sunt autem roſarũ variæ ſpecies, quas ſuo ordine Plinius lib. 21. cap. 4. deſcribit. præter eas quæ ſentibus ac rubis creſcere ſo-

lent, quas Græci caninas vocant: Plinius, quantũ ego coniicere poſſum, appellat Græculas: de quibus in rubis ſuprà diximus. Cæterũ quædam ſunt roſæ purpureæ odoratiſſimæ, quas vulgus prouinciales vocat: quædam rubræ admodum, minus odoratæ, quas vulgus roſas franchas appellat, pharmacopolæ incarnatas: quædam etiam paruulæ & ſubflauæ quas quidam damaſcenas & coroneolas nominant, præſertim in Italia. Galli autem moſchatas, quòd odore moſchum referãt: atque id ab inſitione potius quàm à natura factum puto. Sunt & roſæ albæ multarum ſpecierum, ſed omniũ frigidiſſimæ & humidiſſimæ: ex quibus fit probatiſſima aqua ad refrigerandum, quam roſaceam vocamus, item etiam oleũ quod roſaceum tum abſolutè, tum cum adiuncto appellatur. Sunt item aliæ autũnales quæ ex caule maluaceo funduntur, foliis hibiſceis, multo tamen maioribus & aſperioribus, vnde quibuſdam altheæ ſiue biſmaluæ ſpecies putatur: odorem nullum referunt: dicitúrque hæc roſa, inquit Barbarus, à Græcis muſcetõ ſiue moſceuton à propagine viuiradicéve, quam Græci moſceuma vocant. vulgus noſtrũ roſas marinas appellat, alii autem tranſmarinas dicunt, *roſes doultre mer*. Eſt inſuper alia roſæ ſpecies, quæ vulgò roſa Hiericontis dicitur, *roſe de Hierico*, ex qua amomũ Dioſcoridis colligit vt putat is, qui dialogum illum cõſcripſit, qui Botanologicon inſcribitur: cui etiamnũ Marcellus & Barbarus aſſentire videntur. Facilè itaque roſa omnis pergulis applicabitur, haud ſecus atquè ipſa vitis. Omnis enim roſa, inquit Plinius, reciſione atque

vstione proficit: Trãslatione quoque, vt vitis, opti mè ocyssiméque prouenit. atque hæc est ratio cur pergulis rectis facilè applicari solet. 61

Quòd autem ad veram appellationem attinet, nescio an florem ipsum, rosam: fruticem vel spinã, rosarium: locum rosariis consitum, rosetum rectè appellare poterimus: quemadmodum coryletum & oliuetum, &c. Sed tum Columella, tum Plinius, & alii, rosarium pro loco rosis consito frequẽtissimè vsurpant. Rosarium serotinũ, inquit ille, perfossum & cultum habere iam tempus est: quapropter certi nihil statuere possumus. Cæterũ in ipsis pergulis, quas etiamnum rectas appellauimus, sed breuiores quæ circũ ipsa interualla componi solent: aliquæ etiam arbusculæ propagãtur, præsertim quæ topiario operi propriæ sunt, & tõsiles ac flexiles, perpetuóque virore commẽdabiles: quales sunt, buxus, cupressus, iuniperus: de quib9 mox dicendum. 62

Boxe. Buxus siue buxũ, vtrunque enim dici potest, *du boyx*. Pyrenæis & Citoro mõtibus plurima, ac Berecynthio tractu. Huius autẽ tria genera facit Plinius lib. 16. cap. 16, Gallicum, quod procerum est: oleastrinũ, in omni vsu damnatum, ob grauẽ odorem. & nostrate, siue syluestre, omnium minimum, sed diffusius, & densitate parietũ virẽs semper ac tonsile: de quo hoc loco agimus. Itaque parietes illos interuallares buxis tonsilibus opere topiario cõpactos circũ hortũ, rectè buxeta appellabimus, sunt enim interualla buxis consita. 63

Ginebro Iuniperus, *du geniefure*, quam Græci arceuthyda vocãt, solet itidẽ iis pergulis applicari: viret enim

coma ꝑpetua, vnde & topiario operi idonea: præterea carioſam ſenectam nõ ſentit, vt ex trabibus tẽpli Dianæ viſum eſt, inquit Plinius: eius lignũ & rami odoratiſſimi: baccas item fert nigras admodum odoras, quibus in ſuffitibus cubiculorum vtimur. Eſt autem Dioſcoridi iuniperus duplex, maior & minor, quæ ſola arboris & ſeminis magnitudine inter ſe differunt. 64

Cedrus item, *ung cedre*, arbuſcula nõ vſqueadeò frequens apud nos, ſed pergulis tamen idonea. Eſt enim inquit Theophraſtus iunipero non abſimilis, folio ſpinoſiore & duriore, fructu etiam ſimili: humilior tamen, & materia incorruptior. Eſt & Cedrus arbor, cuius fructus cedrides Græcis appellatur. Atqui Plinius ſcribit Cedrum appellari in Syria humorem è ligno tædæ conciſæ defluentem, quo cadauera in AEgypto perfuſa diu ſeruãtur. eo etiam tædæ ac funalia illinebantur: vt dum arderent, gratiſſimum odorem referrent. Virgil.
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum.
Plura videto apud authores antiquos. 65

Sabina item herba frutéxve, quam noſtri, *du ſauinier*, vocant, folio ferè cupreſſi, perpetuò virenti, in topiariis pergularũ operibus non improbatur, Græcis brathy dicitur. Eſtque duorum generum. Altera tamaricæ ſimilis folio eſt, altera cupreſſo. Qua ex re quidam creticam cupreſſum dixerunt. Plinius lib. 24. cap. 11. 66

Atque hæ ſunt herbæ ac frutices aut arbuſculæ, quæ pergulis rectis applicari ſolẽt. nũc ad pergulas camerarias deueniẽdũ, ac vitiũ genera & cucurbitarũ ſpecies explicandæ: itẽ etiã aliarũ herbarũ

quæ camerariis pergulis circũplicari ſolent nomina, ac deſcriptiones breuiter faciendæ. 67

Vitis itaque pergulana, *uigne de treille*, Columellæ dicitur lib. 3. cap. 2, quæ in hortis ſeritur magis ad voluptatem, q̃ ad prouentũ, & in pergulas ſiue rectas ſiue camerarias attollitur, vt eas veſtiat: adiuta tamen pedamentis ſalignis infornicatis, & topiario interdum opere fabrefactis, vmbroſa operpicula ſubdialibus ambulationibus præbet. Eam vitem appellare videtur eſcariã Plinius lib. 14. cap. 3, In pergulis (inquit) ſeruntur eſcariæ appellatæ, eduræ acinis, albæ nigræque. Eadem etiã vitis adminicularia dici poteſt, quòd palis iuniperinis ceu adminiculis fulciatur, quibus ſuis clauiculis ve luti manibus quibuſdam repens & circumplexa, vmbram deambulationibus præbet. Sed alia vitiũ genera, earúmque conſerendarum rationem, ac vinorum & huiuſcemodi rerum differentias, in aliũ libellum differemus, in quo vineta tractabimus.

Veniamus iam ad alias tũ vites (impropriè tamen dictas) tum herbas quæ ipſis pergulis etiam admouentur. 68

Vitis agreſtis, ſi quidẽ ſumatur pro ea vite quã Virgilius atque adeò alii authores Latini labruſcam vocant: nullam aliã cum ſatiua vite differentiam habet, præterquam quòd ipſa nõ colitur, ſed ſeminalis eſt: vt Plinius & Columella pro omni vite paſſim creſcente labruſcam accipiant, *une uigne en friche, delaiſſee, champeſtre*. Eius autem racemi ad maturitatem nunquam aut raro perueniũt: flos à Plinio œnanthe vocatur. Eſt autem alia vitis agreſtis, quam Græci ampelon agrian vocant, quæ

fert racemum & corymbos hæderæ. Eam autē vulgus vocat ſolanum lignoſum, quòd fructum & folia hortenſi ſolano ſimilia habeat. habet præterea longa ſarmēta inſtar vitis vinum ferentis, lignoſa tamen, aſpera, & corticē rimoſum habentia. 69

Vitis alba, Græcis ampelos leuce dicta, quòd folia & corymbos ac capreolos vitis habeat: eadémque folia alba gerat, præſertim dū grandiora ſunt: vulgus Pariſienſium vocat *de la couleuree*, quòd in modum colubri vndique ſerpat. Picardi autem, *du feu ardent*, quòd quaſcunque partes corporis attigerit eius racemus, ipſas quodāmodo adurere videatur. nōnullis eadem bryonia dicitur. Columellæ bryonias, quibuſdam pſylotrum, hoc eſt quaſi depilatorium, quia pelles infici eius acinis queādmodum & labruſcæ poſſunt. 70

nueza
nueza brionia haze caer el pelo.

Vitis nigra, quam alii bryoniam nigrā vocant, quòd eius corymbi primùm virides, deinde verò nigri appareant, vitis autem albæ rubri ſunt. Cæterū vitis nigra folio & colore corymborum ab alba differt, habet enim folia hæderæ ſimilia, item etiam radicem: quæ quidem foris nigra eſt, intus verò colore buxeo, aut luteo: alba verò vitis radice eſt, craſſiſſima, & albiſſima intus & foris: qua nonnulli (vt eſt radix fiſſilis, & tanquā cæra in omnem effigiem ductilis) formas humanas effingūt, vt radix videatur ea forma creuiſſe: atque ita vulgo imponunt, vt dicant radicem eſſe mandragoræ, neque poſſe extrahi niſi ſummis ceremoniis. Atque hæ quidem omnes vitium ſpecies pergulis camerariis applicari ſolent. 71

nueza negra.

AEquum eſt etiā huic loco nos proferre eā her-

bam hactenus à veteribus ignotam, quam Barbarus Characiã appellari contendit. vulgus Italorũ Charãciam, Ligures Padani Balſaminam, Hetruſci, Hieroſolymitanum pomum vocant. nos etiam vulgò pomum miraculoſum dicimus, *pommes de merueilles*. fert enim poma admodũ egregia, & viſum oblectantia, quæ dum matura ſunt, ſeſe miraculo quodam naturæ aperiunt, oſtendúntque ſemina quæ intus continent, veluti precioſiſſimis quibuſdam ſmaragdis ſimilia. Cæterum planta ipſa tantæ eſt flexibilitatis, vt ſepti modo in hortorum pergulis ac feneſtris per cancellos opere topiario facilè digeri poſſit. eſt enim folijs vitiũ ſimilibus, paulò minoribus tamen, pampinis etiam vitem pergulariam referentibus. Huiuſcemodi herbam vidiſſe me memini in horto Renati Belaij longè omnium, qui hodie tum apud Germanos, tum etiam apud Italos viſuntur nobiliſſimo, vt nihil addi poſſit ad abſolutã horti bene exculti, & innumeris variarum plantarum diuitijs refertiſſimi curam ac diligentiam. 72

Lupulo hombrecello.

Lupulus, *du houblon*, folia habet bryoniæ ſimilia, ſed paulò aſperiuſcula, flores foliaceos & candidos, qui ferè allium vinúmque ſubolent: Græci vulgo brytona vocant, Plinius lupũ ſalictariũ. ſubit enim & ſcandit ſalices atque arbuſta omnia. In Flamina quoque, inquit Barbarus, lupus reptiuus vulgari nomine appellatur: cui9 duæ ſunt ſpecies. Quidam falſò pro vite nigra acceperunt, alij etiã ineptiſſimè pro corruda. Aut hæc omnino, aut nõ abſimilis huic herba eſt, inquit Hermola9, qua occidentis populi cereuiſiam ſuã maceratis humore

floribus commendant, ſapore quodã vini. 73

Cucurbitarum etiamnum ferè omnia genera pergulis camerarijs applicari ſolẽt. Itaque obiter de ijs à nobis dicendum. 74

Cucurbita, *une courge*, aut eſt ſatiua: quã Græci fœminino genere in ſecunda declinatione κολοκύνθαρ dixerunt, éſtque dulcis, vt edi poſſit. aut eſt ſylueſtris & amara, medicinis tantùm apta, quam Græci diminuta appellatione κολοκύνθιδα appellauere. vulgus vocat *des coloquintes*. 75

Rurſus ſatiuæ cucurbitæ genera duo. aut enim facili & admodum flexibili ramorum curuitate, tecta, pergulas, & teſtudines operit: atque ideò cameraria à Plinio dicitur, lib. 19. ca. 5, Camerarijs (inquit) vires ſine adminiculo ſtandi nõ ſunt, velocitas pernix, leni vmbra cameras & pergulas operientes. Aut ſuis flagellis humi reptat, & plebeia eodem authore appellatur. 76

Atqui camerariæ aut plebeiæ cucurbitæ multiformes reperiuntur. creſcunt enim qua coguntur forma. alia in ventrem plurimum turgeſcit, quæ quidem cruda, ſaporis eſt fatui admodum, quem noſtri vulgo appellant *fadè*: cocta autem, edi facilè poteſt. Alia item in longitudinem maximam producitur, vt quædam aliquando viſa ſit nouem pedum longitudinis, vt refert Hermolaus: atque hæc ob id anguina à quibuſdam appellata eſt. alia eſt coactæ admodum breuitatis, digitali craſſitudine, non niſi in ſaxoſis naſcens, à Græcis ſomphos cognominata, quia inanis ſit: à nobis autem barbara aut marina appellatur, iuſculis & pulmentis idonea. Alia

denique eſt cucurbita, quæ in lagenarum formam artifice natura creſcit, nonnunquam etiam ita formatur ac fingitur. Ligatur enim ab hortulano, quodam vinculo, ea parte qua ſtrictiorẽ vult facere. Qui mos etiam antiquis eſſe ſolebat, vt cucurbitas in vaſa fingerent: vt iis poſtea maturis & inanitis ac ſiccis vterentur. Nuper enim, inquit Plinius, cucurbitarum vſus venêre vrceorum vice: iampridem etiam cadorum ad vina condenda. Columella, De media, inquit, parte cucurbitæ ſemen inuerſo cacumine ponito, vt fiat incrementi vaſtioris: nam ſunt ad vſum vaſorum ſatis idoneæ. 77

Halicacabum, ſiue halicacabus Græcis, Latinis veſicaria dicit, à veſiculis ſiue folliculis, quos producit, in quibus ſemẽ includit: vulgus noſtrũ vocat, *des baguenauldes*. Eſt p̃terea alia, quæ multis halicacabi ſpecies eſſe credit, nuperrimè inuẽta, cui⁹ neminẽ antiquorũ ſcriptorũ mentionẽ feciſſe cõperio: atque hæc quidem planta pergulis operiendis eſt aptiſſima, latiſſimè enim ſuis clauiculis ſeſe diffundit, ob id operi topiario vtiliſſima: fert autẽ veſiculas halicacabo ſimiles, in quibus ſemẽ incluſum eſt, pilis, aut ciceribus ſimile: in cuius medio effigies veluti cordis humani inſculpta & inciſa apparet, atque ob id à noſtris vulgò appellatũ eſt id ſemẽ, *poix de merueilles*. Viſa eſt à nobis primùm hæc plãta in horto ampliſſimi Cardinalis Pariſiẽſis, quẽ quotidie ei⁹ frater Renatus Belaius incredibili ingenij atque eruditionis cãdore præditus, non ſolum excolendum diligentiſſimè, ſed etiam innumeris variarum rerũ miraculis exornãdum,

atque augendũ ſtudet: vt neque ſumptibus, neque labori parcat, quò viris doctis in earum rerũ cognitione, haud parum poſſit prodeſſe. 78

Hæc ſunt quæ de pergulis earúmque tegumentis habuimus dicenda. AEquum eſt igitur nunc, vt ad interualla, puluinos, & areas tranſeamus: deinde verò herbas hortenſes complectemur.

Areæ, puluini, interualla. 79

Prima ſeſe nobis offert, poſt pergularum & ambulationum explicationem, ipſarum areolarum cognitio, ſuper quibus ſemina eleganter ab hortulano diſponuntur. 80

Dicta igitur area (quantum ego conijcere poſſum) ab arando, quòd primum aretur & proſcindatur: deinde verò ſubigatur & complanetur ipſa terra in quadratã planitiem ad multos vſus, ſiue ad exſpicanda frumenta in villis, ſiue ad alicuius loci, vel etiam vrbis ornatũ (quæ platea vulgo dicitur) ſiue etiã ad hortorum elegantiam. 81

Quæ autem in villa, aut etiã agro ipſo conformabatur area, ad frumenta exſpicanda, vt deinde in horrea recondi poſſent: vulgus noſtrum adhuc vocat *une aire*. ea cylindro complanari ſolebat, vt durior eſſet, & flabelli duros ictus pertinacius ferret: neque granũ ipſum diſſiliẽs, aut in fiſſuras admittere, aut in interiorem mollitiẽ recondere poſſet. Virg. in Geor. Area tum primum ingenti eſt æquanda cylindro. Cato, Areã vbi frumentũ tera-

tur,ſic facito:Cõfodiatur minutè terra,amurca bene cõſpergatur,& cõbibat plurimum, cõminuito terrã,& cylindro aut paniculo coæquato.Eſt autẽ cylindrus,lapidea colũna,rotũda & volubilis,ita cõpoſita vt per locũ quem cõplanare volumus circũacta,facili negotio inæquales terræ glebas ſubigat:dictũ ἀπὸ τῶ κυλίειν,id eſt à voluẽdo.Paniculus autẽ dici poteſt quicquid ligneum vel alterius materiæ ſub oblõga & rotũda forma continetur, vel ad aliquẽ locum cõplanandũ,vel cuiuſuis alterius rei gratia.Cæterum ab huiuſmodi area frumentaria,areator dicitur, qui in ipſa area frumẽtũ terit & exſpicat. Columella,Atque hoc ſupremum areatorum emolumentum percipiendorum ſeminum,quæ terræ crediderat.Vulgus noſtrum vocat *ung bateur en grancbe.* 82

Eſt & area, publicus in ciuitate locus,in quem propter amplitudinẽ & planitiẽ, negotiorũ cauſa populus cõmeare ſolet:in quo etiam merces & victus publici diuenduntur,vulgus noſtrũ plateã vocat,*une place*:cuiuſmodi cõſpicitur Venetijs iuxta ædem D.Marco ſacrã,& Lutetiæ multis in locis. Suetonius Tranquillus, Forum de manubijs inchoauit, cuius area ſuper ſeſtertiũ millies conſtitit.Itaque eleganter (areã Malberti,aream Grauiæ,aream cœmiterij D.Ioannis pro plateis dicemus,vt id etiam obiter adnotatũ ſit puerorũ cauſa. Gell.lib.20 .cap.1, Ad eam forte in area Palatina,cum ſalutationẽ Cęſaris opperiremur,philoſophus Phauorinus acceſſit. 83

Area verò,ſiue areola potius,in hortis fit ad diſtinguenda ſemina à ſeinuicem, vt violas ab ole-

ribus: item herbas odoratas, ab ijs quæ minus odoratæ sunt, & iusculis condiendis aut acetarijs faciendis magis idoneæ: Fítque terra prius optime subacta. Columella, Cum terram bene subegeris, areolas facito. Hinc differere semina in areolas, aptè & eleganter dixit idem author lib. 11. cap. 2, Tum etiam baccas lauri, & myrti cæterarúmque viridiũ semina, in areolas differere præceperunt. Varro de ling. lat. Nam vt olitor differit in areas sui cuiusque generis res, sic in oratione qui facit, disertus est. Palladius spatia hortorum areas appellare videtur: Hoc mense (nempe Septembri, inquit) spatia hortorum, quæ per vernum seminibus impletur⁹ es, altè tribus pedibus pastinare debebis. Nostri, aream vulgo vocãt *une planche*, à planitie. Plana enim area eleganter dicitur à Palladio cum de intubis loquitur, pro diligenter æquata & complanata: aut etiam ampla, propter numerosas radices. Dicitur & area quibusdam à quadrata forma, *ung carreau*: sed hæc nimis vulgaria sunt. 84

Puluini (mea quidẽ sententia) videntur hoc ab areis differre, quòd molliores sint, & veluti fimo super ipsis areis coacto tanquam tori instruantur, ad superponẽda semina quæ vberius terræ alimẽtum desyderant: quǽque propter sui frigiditatem mollioribus & calidioribus fomẽtis opus habent, quales sunt pepones & cucumeres: quibus etiam assidua irrigatione est opus. Fiebant enim puluini ad eorum similitudinem, in quibus sedemus, quo mollior esset sessio etiam ipsis herbis, & minus infestarentur hyemis aquis, quemadmodum

tomos de lo arado entre los salcos

inquit Columella lib.12. Quòd autem in areis vel super areis puluini interdum componerentur, docet idẽ author lib.3, Omniũ(inquit)generum ramos circa Calend. Martias in hortis per puluinos arearum diſponere conuenit. nomẽ autem adhuc vulgo retinet, appellamus enim puluinũ, *une couche*, quaſi torum dicere vellemus cum Plinio lib. 19.cap.4, Fimum, inquit, tres pedes altè cũ terra miſceri, areis diſtingui, eáſque reſupinis puluinorum toris ambire, ſingulis tramitũ ſulcis, quà detur acceſſus homini, ſcatebríſque decurſus. Eſt igitur puluinus areola terrã elatam inter duos ſulcos complectens, in qua ſemina obruuntur, quæ in agris porca à porrigendo appellatur. Varro libro primo de re ruſtica, cap.35, Violaria in fundo facere non eſt vtile, ideò quòd neceſſe eſt è terra ad ea obruenda puluinos fieri, quos irrigationes, & pluuiæ, & tempeſtates abluunt, & faciunt agrum minorem. Atque hæc de puluinis. 85

Interualla autem appellabimus, eos veluti ſulcos & tramites, vt inquit Plinius, qui inter quaſlibet areas fiunt, vt circunquaque diſcurrere poſſit olitor, vel qui ipſius horti curam & delicias diligenter cõtemplari volet: præterea etiam ad aquarum decurſus: areæ enim ipſæ in interuallis ſeſe expurgant. Cato, Cum deformabis areas, interuallum facito inter eas.

Sectio arearũ.

86

Veniamus nũc ad ipſarum arearum deſcriptio-

nem:hoc eſt enarrationem eorũ florum, herbarũ, & plantarum, quæ in his conſeri & ſeminari ſolent. Quæ res vt à nobis breuiori & faciliori compendio exequatur, neceſſe eſt nos primùm ipſarũ veluti quandam diuiſionem facere: nempe vt cuique areæ ſuas herbas proprias adſcribamus, quas etiã ſuo ordine enarrabimus: deinde verò ad minus generalia progrediemur. 87

Faciemus igitur in horto noſtro quatuor areas, in quibus omnes herbas & flores hortenſes complectemur. 88

Primam autem aream, coronalẽ appellabimus, nempe in qua deſcribemus herbas, & flores maximè coronarios: hoc eſt quib⁹ puellulæ ſuas corollas & ſerta, aut faſciculos contexere ſolent. 89

Secundam, vocabimus odoratam, in qua omnes alias herbas ſuauis & grati odoris recenſebimus, quæ in hortis reperiri ſolent: præter eas quibus coronæ fiunt. Quo in loco etiam annumerabimus eas, quæ non ſolum folia, ſed & radicem odoratam habent. 90

Tertiam aream dicemus olitoriã, in qua duos puluinos faciemus: vnum, qui acetarius dicetur, cõplectetur enim eas herbas, quibus acetaria cõdiri ſolent. alterum, qui condimentarius vocabitur: in eo enim conſerentur herbæ, quibus in cõdiendis iuſculis vtimur, vel ad ſaporem conciliandũ, vel etiã ad purgandam, aut aſtringendã aluum. 91

Quartam verò appellare licebit eſcariam, nempe in qua eas herbas cõſeremus, quæ edules ſunt, & quibus per certa anni tempora aut crudis aut coctis veſcimur. Hæc verò duos etiam puluinos

habebit. Alterum earum herbarum, quarum fru-ctibus alimur, aut pro cibis vti poſſumus. Alte-rum autem earum, quæ radices eſui optimas no-bis præbent, & quas pro delicijs habemus. Sed iã ad primam aream tranſeundum.

Area coronalis

92

Prima igitur area, vt iam diximus, coronalis ap-pellatur, quæ flores & herbas coronarias comple-ctitur. In hortis enim ſeri etiam coronamenta iuſ ſit Cato, mirabili maximè florum varietate, in-quit Plinius. Quæ omnia priuſquam explicemus, commodum erit, aliquid de ipſis coronamentis & ſertis, ac faſciculis dicere, quáque ratione ab antiquis fiebant. 93

Coronamenta triplici ratione apud antiquos fieri ſolere, Theophraſtus author eſt: quẽadmodũ apud nos quoque videmus in ijs corollis puella-ribus, quas illæ vocant, *des chappeaulx*. Aut enim floribus odoratis fiebãt, & violis ijs quæ leucoio rũ nomine cõprehenduntur, *des girofleer*. Aut flo-ribꝰ quę ſine odore eſſent: vt Iouis flore, quę Græ cis Διὸς ἄνθος dicitur, *des quoquelourdes*: item etiã cyano, herba quæ à ceruleo colore nomen habet, vulgo blaptiſecula, *des aulbiſſoins*, & permultis alijs floribus eiuſcemodi. Aut etiam fiebant coro-næ folijs odoratis, vt abrotono, maiorana, roſma rino, & ſimilibus. Plinius autem tantùm duo co-ronarum genera ponit: alias enim dicit floribus, alias folijs fieri ſolere. 94

Coronæ hybernæ, *chappeaulx dhyuer*, fieri etiam ſolebant antiquitus, quemadmodum & hodie apud nos fiunt, ramento è cornibus tincto, cũ terra flores negat. Plinius. 95

Corolla, *ung chappelet*, propter gracilitatem nominata, fiebántque etiam antiquitus corollæ laminis æreis inauratę & inargentatæ. Quinetiã Craſſus diues, primus argẽto auróque folia imitatus, ludis ſuis corollas dedit: quas q innecterẽt, corollarij & coronarij dicebãtur, *des chappeliers*. 96

Nectere coronam, *faire ung chappeau*. Plinius libro 21. cap. 3, Nec nos nunc ſcilicet coronas nectemus. 97

Coronariæ cuiuſdam meminit Plinius ſuprà ſcripto loco, quam Glyceam appellat: quæ in primis ob ſingularem texendarum coronarum artem ſtephanoplocos appellata eſt, quo nomine Græci coronariam intelligunt, *une chappeliere*. 98

Strophia & ſtrophiola, pro tenuibus coronis aut ſertis idem author poſuit, ἀπὸ τοῦ στροφάω, quod eſt verto: iiſque coronis maxime vtebantur ſacerdotes. Cic. de ar. reſp. A ſtrophio, à pſaltrio, à flagitio, à ſtupro eſt factus repente popularis. 99

Serta, inquit Plinius, cum è floribus fierent, à ſerendo ſerniæ appellatæ ſunt: nempe à ſertis, & digeſtis inuicem floribus frondibúſque, ex quibus ab initio fieri coronæ primùm cœperant. Applicabantur autem huiuſmodi ſerta, hoc eſt coronæ frondeæ templis & ſepulchris, aut etiam bacchãtium capitibus. Virgilius, Sertíſque recentibus halant. Idem de Sileno,

Serta procul tantum capiti delapſa iacebant,

Et grauis attrita pendebat cantharus anſa. vnde intẽdere locũ ſertis dixit idẽ author, 4 AEneid. pro circũligare ſerta per aliquem locum honoris & decoris gratia : quẽadmodum profeſtis diebus in ædibus ſacris fieri apud nos ſolet. 100

Faſciculus florum, *ung boucquet de fleurs*. Cicero lib. 3. Tuſculanarum quæſtionum, Faſciculum ad nares admouebis, incendes odores, & ſertis redimiri iubebis, & roſa. Quo in loco quidam faſciculum interpretantur pro ſudariolo (ita enim appellauit Liuius linteolum quo faciẽ abſtergimus, & nares expurgamus, *ung mouchouer*) Sed id mihi non ſatis videtur rationi conſonum. faſciculus enim per ſe, res inuicem & in vnum colligatas ſignificat: vnde faſciculum literarum dixit Cicero, pro multis literis ſimul colligatis, *ung pacquet de lettres*. Quæ res me mouet vt etiã recte appellare poſſimus faſciculũ florum, pro floribus inuicẽ colligatis, quos odoris gratia nonnunquã circunferre ſolemus: quod etiam à nonnullis olfactoriolum eleganter appellatum eſt. 101

SED iam ad ipſorũ florũ deſcriptionẽ veniendum: ac primũ de odoratis, deinde verò de ijs qui odore carẽt, tãetſi in coronis veniũt, dicẽdũ. 102

Leucoia, leucoiorũ, *des giroflees*: proprie quidem, hoc eſt ex ipſius vocabuli ſignificatione, de violis albis dici deberet: id enim Grçca dictio ſonare videtur λευκόιον: Sed tamen ad alios flores eiuſdem generis etiã refertur. quanquã aut rubri, aut lutei interdũ ſint: ſed luteæ violæ, inquit Dioſcorides, prçcipuus eſt in medicina vſus. Has autem omnes violas vulgus noſtrũ vocat *des violiers* : de quibus

tempus est vt seorsum dicamus. 103

Leucoion candidum, *des violiers blancz, ou des giroflees blanches*, ea est viola quam vulgo quidam gariofilatam albam vocant. Quod nomen, quanquam ineptū videatur, vt bis idē repetitum quispiam iudicet: eo tamen loquendi genere vsus est Columella lib. 10, Candida, inquit, leucoia, & flauentia lumina calthæ. 104

Leucoion luteū, *des violiers iaulnes*, vulgus pharmacopolarum, vt prius diximus, vocat violam Cheiri. frequētissima est hæc viola super antiquis muris ac tectis. 105

Ios Græcis, Latinis viola, *de la violette*: est proprie quam violam nigrā aut purpuream, aut martiam vulgo vocamus. nigra quidē appellata, quòd purpureo colore adeò tincta sit, vt nigrescere videatur. Quidam violam quadragesimalem vocāt, alij matrem violarum. Sūt autē eius generis aliæ quidē duplices, quæ satione fiunt, & odoratæ sunt: aliæ simplices, quæ agrestes sunt, & nihil aut parū olent: aliæ ab ipsa natura albæ proueniunt, tam syluestres quàm satiuæ. 106

Viola autūnalis Ruellio, *menue pensee*, inter leucoia nigra poni potest: nullā enim eius floris peculiarem, ac propriam descriptionem inuenio. Quidam (vt Otto Brumphelsius) eum florē, nescio quo iure, violam trinitatis appellant, quòd tribus coloribus distincta sit. 107

Sed quando de viola nobis est sermo, subit hoc loco, vt dicam quod mihi inter legendum occurrit, Varronem de re rust. violam pro omni violarum genere accepisse, Et apricis (inquit) vt ibi

violam ſeras, & hortos facias. Atque hinc violaria ab eodem appellata libro primo, de re ruſtica, capite triceſimoquinto, pro loco vel parte aut area horti, violis & floribus conſita: Violaria, inquit, in fundo facere non eſt vtile, ideo quòd neceſſe eſt è terra ad ea obruenda puluinos fieri, quos irrigationes, & pluuiæ, & tempeſtates abluunt, & faciunt minorem agrum. Sic Virgilius quarto Georgicorum, Irriguúmque bibant violaria fontem. Eadem etiam floralia à florum multitudine eidem authori appellantur. Nec minus, inquit, ea diſcriminanda in conſerendo, quæ ſunt fructuoſa ab ijs quæ ſunt propter voluptatem, vt quæ pomaria & floralia appellantur. 108

quadros de flores

Viola altilis Barbaro ea eſt, quam vulgus noſtrum vocat, *des armoiries*. Dioſcorides & Plinius vettonicam appellare videntur. Quidam etiam Britannicam vocauere, quòd in Britannia ſit frequens. Inter huius generis flores annumerandi ſunt, quos Itali cariofillos vocant ab odore, noſtri *des oeilletz*: tantum hoc intereſt, quòd ſatione & cura olitorum, tum odorem ac coloris varietatem, tum etiam foliorum magnitudinem ac formam acquiſiuerunt. Caueto autem ne cum vulgo, huiuſcemodi florem hyacinthum appelles. Eſt enim hyacinthus Græcis, quod Latini vaccinium appellant: cuiuſmodi memini me vidiſſe in noſtris pratis Gallicis: creſcit enim vnà cum ſatyrio: ſed odoratiſſimum florem gerit, propemodum odore ſimilem violæ altili, ſed vehe-

claveles

mentiorem: & colore ac foliorum ordine differt à ſatyrio, éſtque radice bulboſa. 109

Narciſſus etiamnum apud Italos in hortis eſt frequentiſſimus, noménque integrum apud eos retinet. dictus autē flos, ἀπὸ τῆς ναρκῆς, hoc eſt à ſopore & torpore, quòd eius odor ſi diutius naſo admoueatur, tandem mentis torporem inducat. Omittā hoc loco fabulam egregij illius pueri quem in herbam ſui nominis conuerſum à dijs fuiſſe poetæ fingunt: cuius rei qui plura deſyderat, habeat in promptu Ouidij Metamorphoſim. Cæterū quando hæc herba, apud nos ſatis eſt infrequens, vt apud Italos autumnalis viola, eius deſcriptionem ſubnectemus: Eſt autem dodrentali altitudine, folio porraceo, multo tenuiore, & minore: caule herbaceo, glabro & cōcauo, altitudine ſupra dodrantē: flore albo, in medio croceo, & in aliquibus purpuræ aſpectu: qui vt plurimum in coronamenta venit, calicémque veluti purpureum habet, radicem bulboſam. Cætera requirito ex Barbari corollarijs in Dioſcoridem. Plinius duo Narciſſi genera facit. Theophraſtus florem huic eſſe nigrum ſcribit: atque id de ſemine ipſo, quod nigrum & prælongum eſſe conſtat, intelligendum eſſe Barbarus putat. 110

Calendulam, noſtri vocant *du ſoulſilz*, quaſi ſolarem, cum Cornelio Celſo, aut ſoliſequium, aut heliotropion dicere velint. Quæ tamen an re vera ita appellari debeat, plane ignoro: nam vt hæc quidem herba cum ſole ſeſe circunagere videtur, ita permultos habet eius proprietatis flores

ſibi ſimiles. Præterea quod à Dioſcoride ſcribitur heliotropion, id etiã ſcorpiuron, hoc eſt ſcorpionis caudam, ſeu ſcorpioctonon, quòd ſerpẽtes enecet: item etiã verrucariam, quòd trita herba verrucas ſanet, appellari certũ eſt. Quæ omnia noſtrę calendulæ haudquaquam conueniunt. Cæterũ flos ſubflauus & luteus, quẽ hic deſcribimus, proprie quidem calendula appellatur, quod nomen adhuc hodie Itali vulgo retinuerunt: appellãt enim illi, florem omnium menſiũ, *fior d'ogni meſe*, quòd quolibet menſe & quibuſlibet Calendis ſponte renaſcatur, tam hyeme quàm æſtate. Quibuſdam tamen leontopodion appellatur. III

Baccharis, herba fruticoſa qua faſcinum depellitur: addíque ſolebat in coronis apud veteres. Vnde Virgilius, -& bacchare frontem
Cingite, ne noceat vati mala lingua futuro.

Aſpera folia habet, magnitudine inter violã nigrã & verbaſcũ: anguloſus illi caulis eſt cubitali altitudine aliquatenus aſper, adnata multa habẽs: florem autem gerit ex albo purpuraſcentem, odoratum: radix eſt illi nigro veratro ſimilis, odore ferè cinnamomi. Ac ne quis putet nos bacchare carere, ſane frequentiſſimam reperimus in margine fluminis Matronæ, in agris D. Mauro iuxta Pariſios vicinis, ſed nomen vulgare nobis ignotũ eſt. Caueto autem diligenter, ne pro baccharis dicas bacchar: eſt enim bacchar ea herba quam vulgus noſtrum metatheſi literarum, ac diminutionis ſyllaba addita vocat *du cabaret*, Græci aſarum appellant: éſtque folio hæderæ, ſed rotundiore. Eius folio, carpo admoto vtuntur noſtræ mulierculæ ad

febris ardorem depellendum. 112

Exigit hic loc9, vt etiã de lilijs pauca differam9, quãdo & quoddam liliorum, genus in coronis venire solet, & omnia liliorũ genera sũt odorata. 113

Lilium itaque quod Theophrastus λείριον etiam vocat, Græci Crinon appellant, *du liz*, ex Iunonis lacte natum quidam perhibent, resperſa terra, dũ Hercule dormiẽti vberibus admoto, mox post suctum digreſſo, lacte fluxit: ideóque à quibusdam Iunonis rosa dicitur. Fiunt etiam lilia purpurea arte hortensi, maceratis in fæce vini scapis, antequam ſerantur, menſe Martio: & in ſcrobe circũfusis eadem fæce. Sunt & lilia rubra, à purpureis, vt opinor, differentia: nã ſponte in montibus Patauio vicinis huiuſcemodi florem creſcentẽ vidimus. Cui etiam ſimiles viſuntur hodie in horto Gaſparis à Gabrielis, viri inter nobiles Patauinos lõge nobiliſſimi, & omnibus animi, atque ingenij dotibus admodũ inſignis. Cui pręter omniũ bonarum ac liberaliũ artium perfectam cognitionem, hoc etiã laudis & gloriæ acceſſit: quòd omnes facultates ſuas (quibus inter cæteros contentiſſimus viuit, nihil vt amplius expetat, præter id quod habet) in hortuli ſui diligentiſſima cura inſumat: neque verò aut pecunijs aut diligentiæ parcat, vt omnibus etiam rariſſimis floribus ac fructibus, ex remotiſſimis orbis, partibus aduectis, abundet: hanc ſibi laboris ſui extremam gloriam proponens, vt doctos omnes iuuet, & frequentem cum ijs de plantarum cognitione ſermonem habeat: ſe denique fœliciſſimum ratus, ſiquando aliquid, quod nobis ignotũ fuerat, ante oculos pro-

ponat. Sed ad rem. 114

Eſt & aliud liliorum genus, quod lilium agreſte aut ſylueſtre vocatur, aut etiam lilium marinum, Græci Crinon agrion, & hemerocallen vocant: cuius flos in coronis præcipuus habetur, ſerebatúrque in hortis apud antiquos eius rei gratia. folium inquit Dioſcorides, & caulem habet lilij, porraceo colore, flores in caule per ſingulos exortus terni aut quaterni erumpũt, lilij diuiſura: poſtquam dehiſcere cœperunt, colore perquam pallido, radice bulboſa. Liliaginem præterea appellant nonnulli vel liliaſtrum, id liliũ agreſte, quod nullum in medio crocum habet. 115

azucena silvestre

Quod autẽ nonnullis liliũ cõuallis, ſeu lilium conuallium dicitur (de quo in ſacris literis multa. creſcit enim potiſſimum in vallibus, & receſſibus colliũ) id eſſe putat Otho Bronfeletius, quod nos vulgo vocamus *du muguet*. antiquis, quãtum opinor, herbarum ſcriptoribus incognitum: tantùm enim duo folia habet, aut ad ſummum tria, polygonato ferè ſimilia, quod quidam vocant ſigillum Salomonis. Aliquibus tamen magis placet eam eſſe herbam, quæ Galeno & Dioſcoridi Buboniũ vocatur, à bubone, hoc eſt glandula inflammata, cui adalligata herba plurimum prodeſt: ſed cærulei floris eſt Bubonium. præterea circa florem folia habet ſtellatim decuſſata. Itaque minus conuenit deſcriptioni. 116

lyrio de los valles

fresnilla

Iris ſiue flammula, *des flambes*, à cæleſtis arcus figura, quæ in florum coloribus cernitur, tũ etiam à foliorum ſimilitudine, quæ flammæ linguas referunt, dicta. Quinetiam nonnulli gladiolum e-

acoro lyrio

yerva estoque

tiam appellauere eadem ratione: vnde in quibuſdam Galliæ partibus nomen adhuc retinet : vocant enim *du glaiz*. Radicem habet odoratiſſimã, quam verno tempore in ſolis vmbra ſiccatam, ac minutim conſciſſam, noſtri in capſis ſuis recondere ſolent, vt veſtimentis gratiam odoris concilient. Cæterum quædam iris florem album gerit, quem cæruleo longe odoratiorem eſſe certum eſt. Reliqua ex Barbaro deſumito. Nunc autem ad alios flores coronales veniendum, qui nulli odoris ſunt: ſed tantũ coloris varietate & gratia oculos oblectant. 117

Gladiolo e lyrio, q. acaso es el de Florencia cuya raiz es de olor mui suabe.

Amaranthus ſiue amaranthum, *du paſſe uelours*. quaſi flos immarceſcibilis dicitur: diutiſſime enim colorem retinet. Eſt autem flos ille ſpicatus, quibuſdam magis, quibuſdam minus, admodum purpureus; aſpectu pulcherrimus, nullius odoris aut ſaporis. Qui vino albo aut aquæ per horam immerſus, rubrum colorem adfert.

amaranto, o cresta de gallo.

Iouis flos, qui Græcis dios anthos dicitur, hoc eſt Iouis flamma, vulgus vocat *des coquelourdes*, colore tantum commẽdatur, inquit Plinius, licet ſine odore ſit & coronarius: & obſeruatur ſemine, tamen æſtate floret, non autem per hyemem. 118

Anemone, *de la paſſe fleur*, verbum ipſum ſonat herbam venti, quòd eius flos, dum vẽtus flat, aperitur: dum autẽ minus, clauditur. Ruellius fremiũ vertit in Dioſcoride, quibuſdã tamẽ fenion vocatur. Eſt autẽ duplex, ſatiua quę rurſ⁹ multiplex eſt. Puniceos habet aliqua flores, albidos aliqua, aliqua purpureos: folia coriandri (culantro) omnes habẽt tenuiſſimis inciſuris diuiſa, ad terrã inclinata, coliculos

anemona

lanuginoſos. De hoc vide Dioſcoridis caput 167. vulgo id nomē retinet, quod ſuperius dictum eſt. Eſt etiā alia anemone erratica, quā vulgus vocat, *des coquerelles*, quæ primo vere creſcit, flore purpureo, quo noſtræ mulierculæ ſolent tingere oua, quæ vocant paſchatis, *les oeufz de paſques*. 119

Conſuelda Conſolida minor, Græcis ſymphitum minimū, *des marguerites*, quibuſdam etiam *des paſquettes*, ſimilis quidem eſt illi cōſolidæ, quæ in pratis paſſim creſcere ſolet: ſed hæc eſt ſatiua magis, & cultura elegantior apparet. Cuius tamen parū meminerūt probati authores: ſed tantū herbarij quidā & vulgus. Nam ſunt apud Dioſcoridem tātū duo ſymphiti genera, alterū petreum, alterū ſymphitū ſimpliciter, quod intelligendum de maiore. dicta cōſolida, quòd eius folia coniunctas partes & cohærētes faciat, quæ prius diſiūctæ fuerant. Symphitum autem petreum, dictū, quòd in petris & locis ſaxoſis naſcitur: vulgus buglam vocat, *du bugle*. Eſt præterea aliud ſymphitum magnū, quæ conſolida maior vulgo dicitur, *de la conſyre*, folio hirſuto, anguſto, oblongo, ad linguæ bubulæ figuram accedēte. cuius radix vi aſtrictoria eſt prædita: quæ ſi ollæ ad ignem imponatur cum diſſectis carnibus, eas conglutinet, & ex multis fruſtis, vnam tantum partem faciat. Eſt item alia conſolida quæ media dicitur, veteribus ignota: atque hæc nunc non omnibus etiam nota eſt. Sed hæc de coronarijs floribus ſatis ſint dicta. æquum eſt nunc, vt ad aliam aream digrediamur, quæ odorata vocabitur.

Area odorata.

120

Secunda hortuli noſtri area, odoratas herbas cō plectetur, quæ aut florem nullum habent, aut ſi quidē habeant, eo tamen non vtimur in coronis, quin potius tota herba, quæ ex ſe ipſa ſuauē odorem refert. Itaque ab abrotono incipiemus. 121

Abrotonum, quod mas appellamus, vulgus noſtrum vocat, *de lauroeſne*, ſarmentoſum eſt, amarum admodum, odore non vſqueadeò iucundo, minúſque album quàm fœmina, ſemine tenui, ac numeroſo. 122

Abrotonum autem fœminam, quidam chamæcypariſſum vocant, hoc eſt cupreſſum humilem: arboreſcit enim, & quandam ſimilitudinem habet cum ipſa cypariſſo arbore, ſed albius eſt: vnde etiam vulgo nomen retinet, *du cypres*. fruticat autem arboris ſpecie, folijs ſeriphij modo minutim inciſis: candicat circum ramulos. Quinetiam flores permultos gerit fulgoris aurei, atque in ſummo comantes. Eius autem ſapor & odor abrotono mari admodum proximus. 123

Abſynthium vulgus vocat *de l'aluyne*, alijs appellatur, *du fort*, propter inſignem amaritudinē: fortaſſis ob id quòd aloes ſaporem habeat, hoc eſt amarum admodum. Quidam tamen nomen Latinum imitantes, vocant *de l'abſynſe*. 124

Sunt autem abſynthij tria genera. Aliud enim eſt ponticum appellatum, quod Græci βαρύπικρον vocauere, quia minus ſit amarum: cuius pa-

ſtu pecora in Ponto felle carere creditum eſt. Eſt autem folio & flore multo minoribus quàm cætera abſynthia, habétque facultatem aſtringentem admodum, ſed parum amarum eſt : atque id eſſe puto, quod vulgo abſynthium Romanum appellamus. Aliud item eſt abſynthium marinũ, quod & ſeryphium dicitur: nobis quidem ignotum, ſed tamen cuius ſemine quidam nos vti putauere, quam illi barbotinam vulgo dicunt : qua condita vtuntur aduerſus infantium lumbricos. Crediderim tamen potius, id ſemen eſſe eius abſynthij, quod quidam Santonicum vocant, à Santone regione Galliæ, quæ vulgo vocatur *Santonge*, vnde & herba ſantonica à Columella eſt appellata: éſtque odore iucundo, ſapore minimum amaro. Cæterum, vt reuera dicam, id abſynthium quo vulgo vtimur, pugnat maxime cum deſcriptione Dioſcoridis. Neque verum abſynthium audio apud nos reperiri: aut ſi reperitur, id quidem eſt apud Sanctones, aut circa Montem peſſulanum. 125

Amaracum pro maiorana, quæ & ſampſychus dicitur, Plinius & Dioſcorides accipiunt. Galenus autem, ſampſychum quidẽ maioranam appellat, ſed amaracum aliud eſſe contendit: nempe idem cum ea herba quæ parthenium Græcis, hoc eſt virginalis, matricaria Latinis dicitur : quòd contuſa, matricis dolores ſanet : vulgus noſtrum vocat hanc herbam, *de leſpargoutte*, à guttis ſpargendis: quòd eius folia trita & admota ori & auribus in dolore dentium, guttas pituitæ ſpargant & eliciant tenuando. Eius herbæ deſcriptio proxi-

me accedit ad artemiſiam, quapropter à quibuſdam etiam parthenió appellata eſt. Sampſychus autem ſiue ſampſuchus, pro maiorana quam vulgus vocat, *de la marioleine*, indubie ſumitur : ſed & Columellam & Plinium & Varronem, item etiam Virgilium, Lucretium, & Seruiũ, idem eſſe ſampſuchum cum amaraco aſſeruiſſe video: quapropter quid de hac re certi affirmem, neſcio. Ait enim Virgilius 2. AEneid.

-vbi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci aſpirans complectitur vmbra.

Quo in loco Seruius pueri cuiuſdam meminit, quem regiũ vnguentarium vocat, qui caſu lapſus dum ferret vnguẽta, maiorẽ ex confuſione odorẽ creauit. Vnde optima, inquit, vnguenta amaracina dicuntur. Sed hic poſtea in herbam ſampſuchũ verſus eſt, quam amaracum vocat Virgilius. Hæc Seruius. Columella verò,

Gratáque (inquit) iam veniant hilari ſampſycha canopo.

De amaraco certe intelligit. Plinius item lib.12.cap.11, idem eſſe vnguentũ ſampſychinum cum amaracino aſſerit, quod idẽ etiam facit Dioſcorides lib.1.cap.67. Lucretius, Aut amaracinis blandum, ſtacteque liquorẽ. de illo oleo loquitur, quod ex maiorana fieri ſolebat, atque hinc prouerbium, Quid cum amaracino ſui? Quocirca in tãta verborũ cõtrouerſia, cũ certi nihil affirmare poſſim, tantum illud mihi ſatis fuerit explicauiſſe & quid parthenion, & quid ſampſychus fuerit. 126

Artemiſia, *de larmoiſe*, ab Artemiſia vxore Mauſoli regis, quæ ſibi hanc herbam vendicauit, dicta:

quibuſdã magis placet ab Artemide Regina Cariæ, vel ab Artemide Diana, quòd inſtar Dianæ parturientes adiuuet. vnde à Græcis parthenis, id eſt virginalis, primò appellata eſt, quòd virgo dea illi nomẽ dederit: mox autẽ (inquit Barbarus) βασιλικὸν λαχάνον, id eſt regium olus appellauere. Duplex autem eſt Artemiſia: alia enim latifolia, quæ rurſus duplex eſt. prima eſt folio abſinthij maiore & pinguiore. Altera ſpecioſior & pinguior. prima latioribus folijs, & craſſioribꝰ ramulis. Altera tenuior, exiguo flore, tenui, cãdido, graui odore. floret hæc æſtate. item eſt alia herbula exilis, ſingulari ramulo, flore tenui, abũdãte, & colore rutilo, quæ artemiſia monocaulon appellatur. vincit hęc odoris ſuauitate antedictã. Alia eſt tenui folio, à Græcis leptophillos dicta: eſt enim folio multo minore quàm altera: ſed odoris & saporis eiuſdem. Creſcit autem locis maxime ſabuloſis. Eſt præterea alia artemiſiæ ſpecies, quam Apuleius tageten appellat. 127

Calamintha calaminthæ, ſiue Calamenthe calamenthes, ſiue Calamenthum calamenthi, quidam putãt eam eſſe, quæ vulgo dicitur herba catti, *de l'herbe au chat*: quòd eiꝰ odore vſqueadeò delectentur feles domeſtici, vt hac herba inuẽta ſeſe circunuolutẽt, & eam diutius attrectent. Quod ſi eſt, ſanè erit tertia calaminthes deſcriptio, quæ in Dioſcoride reperitur: quam nõnulli eandem eſſe cum galiopſi putant. Secundũ autem calamenthi genus, quod Dioſcorides nepetam ſiue neptiam à Latinis dici aſſerit: folio quidem eſt origani, odore iucundo, multo inferiore mentæ. 128

matricaria

La damasquina flor de muerto especies de artemisa

Yerva gatera Calamento

Neptea

Hay otra nombre de la 1.a especie de calamento: que es Albahaquilla del rio

Eſt autem triplex origanum ſiue origanus, nempe heracleoticus ab Heraclia ciuitate pōti, in qua eſt frequens: habet autem folia hyſſopi, nō tamen vmbellam hyſſopi modo, rotæ figura, & in orbē circunactam: ſed multifidā & velut diuiſam: ſemē illi in ſummis virgis, nō denſum, nō durum. Secūdum origanum, folio eſt prioris origani ſimili, ſed cādidiore, & id onitis dicitur. Eſt & ſylueſtris origanus, folia antedictorum habens, ramulos ſemipedales, graciles, vmbellam anethi, in qua flores albi conſpiciuntur. Cæterū ſubortum eſt nouum origani genꝰ, folio ſampſyci: id eſt maioranæ officinis & herbarijs cognitū, quo Occidui loco aliorum vtitur vulgo *marioleine ſauluage, ou marioleine dangleterre*: eſt enim, quantū ex ipſis Anglis intelligere potui, apud Britannos frequentiſſima. 129

Menta verò, *de la mente*, multiplex quidem eſt, à Græcis hedioſmos dicta, hoc eſt ſuaueolens. mēta autem appellata, quòd ſuo odore mentem excitet. Sed quæ vera menta dicitur, *du bauſme*, folio eſt puſillo, nigriore & longiore, caule rubro: neque adeò fruticat. Mentaſtrum autem, maior menta vocatur, hoc eſt quæ caule altiore, & latioribus eſt foliis. Eſt & menta aquatica, quæ à Dioſcoride ſiſymbrium dicitur: & id duplex. 130

Sed ad noſtrū pulegiū veniamus, cuiꝰ eſt duplex genus. Aquaticū vnū, alterum montanū. aquaticū vulgo pulegiū regale dicitur: montanū verò multis polium, foliis multò antedicto minoribus, flore ceruleo, caule recto, dodrantali, in quo differt à ſerpyllo. Gręci glichon vocant. Aquatico autem pulegio ſimilis quædam planta in mōtibus & ſic-

cis locis crescere solet, quæ pollium montanum appellat, *du pouliot sauuage*: folio serpilli, sed paulo latiore, flore cæruleo: apud eum collem Lutetiæ vicinum frequens qui Eritius dicitur.

costo planta cuya raiz es estimada Costus vel costum, videtur quidē aliquantulum referre & vel ex ipso nomine conuenire huic plātæ quam vulgus nostrum vocat *du coq*: est enim amara & odorata. Cæterū aliijs rebus haud satis refert descriptionem Dioscoridis: quapropter cōmodius fortasse fuerit, si vulgarem plantam nostram pseudocostum appellemus: nā & Ruellius potius eam esse dicit, quæ siue siliquastrum, siue piperitis ab antiquis appellata est. Cæterum tria costi genera fecit Dioscorides solis natalibus tantum inter se differentia: fuit enim Arabicus, Indicus & Syriacus costus: Plinius verò nigrum & album costum facit. 131

Hisopo Hyssopus siue hyssopum, *de l'hisoppe*, inter odoratas herbas etiamnum annumerabitur, quanquā tamen iusculis condiendis etiam commoda sit. sed & floris cærulei iucunditate coronamētis prodest: habet autem odorem satis acutum. Plinius libro 25. capite 11. 132

nardo espliego Nardus Celtica, ea est, authore Marcello, quam hodie lauandulam vocamus, *de la l'auande*: dicta quidem Celtica, non quòd crescat, aut frequens sit in nostra Gallia circa Alpes: sed in Liguriæ mōtibus circa Genuā, in Gallia comata, versus Apēninum montem: item etiam in Pannonia. Lauan dula autem dicta, quoniam magnum vectigal Genuensibus mercatoribus præbet quotannis in Africam eam ferentibus, vbi lauandis fouendísque

corporibus Lybes ea vtũtur, nec niſi decocto eius abluti, mane domo egrediuntur. Hæc Marcellus in Dioſcoridem. 133

Ozymon, regia herba, ſiue baſilica aut baſilicõ à Liguribus vocata, *du baſilic*, flagrãtiſſimi & vehemẽtiſſimi odoris, vnde nomẽ accepiſſe credimus, nempe à verbo Græco ὄζω, quod ſignificat redoleo. Ocymon autem (ne quis fallatur) ab ὠκὺς dictum, hoc eſt à celeritate naſcendi, eſt id quod in tritico & ſegetibus ſuccreſcit, ac ſæpius ipſas ſegetes ſuffocat: vulgus noſtrum vocat *de la dragee aux cheuaulx*: éſtque lenticula & vicia ſimul commiſta. Ocymum inquit Varro libro primo de re ruſtica, capite triceſimoprimo, dictum ab ὠκὺς, quod eſt cito, quia aluum bubus citet, & ideo ijs datur vt purgentur. 134

albaca

Saluia Latinis & Plinio, Græcis elelisphacos, *de la ſaulge*, dicta quòd ſaluos nos ſeruat & efficit. Eſt autem duplex: maior quæ & latifolia dici poteſt, viréſque minus efficaces habet: & minor, quæ vulgo franca dicitur, *de la ſaulge franche*, à Theophraſto ſphacelus appellata: quæ à multis putatur eſſe lauandula: de qua prius dictum eſt, quam quidam nardum Celticam putarunt, cum potius pſeudonardus dici debeat. 135

Salvia

salvia silvestra

Satureia, *de la ſarriette*, quibuſdã etiam Thymbra appellatur, à qua Thymbræũ Apollinem cognominatũ putant: frequentior in iuſculis quàm ſertis aut coronis. Ouidius,

axedrea

Sunt qui præcipiant herbas ſatureia nocentes
Sumere. Columella autẽ Thymbram à ſatureia ſeparat. De hac verò Plinius lib. 19. cap. 8, Eſt &

alia thymbra perpetuò virẽs, vulgo appellata, *ſar riette dangleterre*, facultate multo calidiore quàm prior, foliíſque ſimilibus, ſed ſtrictioribus, & longioribus paulò, atque in ambitum ſerratis. Quam plantam memini me vidiſſe in horto ampliſſimi Cardinalis Pariſienſis. 136

Ruta, *de la rue*, quam Græci peganon vocant. Duplex eſt, mas & fœmina: Plinius lib. 20. cap. 13. Eſt itẽ ruta ſatiua omnibus nota, quæ odore & guſtu, peſtilẽti aeris inſpirationi medetur: præterea etiã agreſtis ruta, quæ à pharmacopolis armel vocatur, arabico nomine, éſtq; tetri admodũ odoris.

Tanacetum Plinio, ea eſt herba quam vulgo vocamus, *de la tanaiſie*, ne quis fortaſſè putet eam eſſe, quæ atanaſia dicitur Dioſcoridi: illa enim eadem eſt cum ambroſia, quam antiqui cibum deorum fuiſſe confinxerunt, vnde etiam immortalitatem præbere dicta eſt.

Chamæmelum, *de la camemille*, quòd eiús mali, quod curtipendum vel capendutũ vocamus, odorem habeat, Græcis anthemis dicitur. Cuius ſunt tria genera, floribus tamen inter ſe diuerſa. 137

Thymus vel etiam thymum, *du tin*, apium melliferarum pabulum, vnde Virgilius,

Dúmque thymo paſcẽtur apes, dum rore cicadæ.

Sunt autem eius apud Hermolaum Barbarũ genera duo: candidum, quod radice eſt lignoſa, & in collibus naſcitur, éſtque omnium optimum: alterum nigricante flore, minoris precii. 138

Eſt etiã epithymum ſiue epithymus, quod thymi cuſcutã conuertere poſſumus: dictum quia thymo ſuperfloreat. Cuſcuta enim, ſiue conuoluulus

Dioſcoridi, ſi ramos thymi in hortis vicina apprehenderit, ſeſe ita circunligat ipſi thymo, vt etiã ab ipſa eadem thymi radice nutrimentũ ſibi familiare accipiat, atque etiã floreat quemadmodum ipſe thymus, & vires etiamnũ ſimiles à thymo mutuatur, interdũ quidẽ maiores & vehemẽtiores, quod idem aliquando facit in hyſſopo & ſaluia. 139

Praſium Græcis, marrubium Latinis, quod nomen etiam vulgaris ſermo retinet, *du marrubium*. Duplex quidem eſt: album, quod odore eſt iucundo, ſapore amaro: hinc obſtructiones potentiſſimè liberat. Aliud verò nigrum, odore fœtido, & foliis non vſqueadeò albis, Græci appellant balotem, nos marrubium commune. creſcit enim paſſim in agris circa margines itinerum: vtrũque autem marrubium, præſertim balote folia mentaſtri habet, ſed paulò maiora. 140

marrubio blanco. marrubio negro

Meliſſophyllon, vel meliphyllon, *de la meliſſe*, dictum à Græcis quaſi foliũ apium, & melleũ ſiue mellitum folium, Latinis apiaſtrũ. non quòd ſylueſtre ſit apium, quemadmodum mentaſtrum, vt Valla exiſtimauit, ſed quòd apibus iucundiſſimũ ſit: vnde hac herba ſolent confricare aluearia ipſi ruſtici, ſiquãdo apes reuocare cupiunt dum aufugerunt: quemadmodũ etiam dum cupiunt eas exire, confricant ea herba, quæ cotyla fœtida appellatur. Cæterum id apiaſtrũ etiam à Latinis citrago nominatur, quòd trita malum citreum oleat, quod vulgus vocat *ung citron*. 141

torongil. toronjo

Orminum ſiue etiam horminũ, *de la toute bõne*, Plinius putat eſſe, quam Latini cuſcutam, hoc eſt ſylueſtrem aſparagum vocant. Eſt autem hormi-

hormino esparrago silvestre

num hortenſe & agreſte. Hortenſis autẽ hormini folia ſunt latiora & albidiora, agreſtis nigriora & ſtrictiora, vtriuſque caulis quadrangulis. Quidam tamẽ negant id olus hortenſe, quod horminũ vocamus, eſſe verum horminum: cuius opinionis eſt epiſcopus Megalonenſis, vir cum multarum rerũ cognitione inſignis, tum maximè de herbariæ rei ſcientia bene meritus. Sed vt ad rem redeamus, hortenſis hormini flore & ſemine in dolio vini, dum adhuc feruet, impoſito, aiunt gratiam maximã conciliari ipſi vino, & guſtũ referre vini odorati & cretici, quod vulgo maluaticũ vocant. 142

Anethum, *de lanet*, maratho ferè ſimile conſpicitur, vmbellámque odoratã gerit, floribus luteis vndique refertam, quos ſiccatos in ſole, & capſis ſuis impoſitos, noſtræ mulierculæ in ſummis delicijs habent, ad veſtium odorem, atque etiam linteorum. Sed nũc ad aream olitoriam veniendum.

Area olitoria.

143

Tertiam hortuli noſtri aream olitoriam appellabimus, nempe in qua varij generis olera repeDriuntur, quibus tum in acetarijs, tum etiam in iuſculorum condimentis vtimur. Quapropter duos eius areæ puluinos faciemus. Alterum quem acetarium vocabimus, in quo herbas eas recenſebimus, quibus crudis, & oleo, aceto, ac ſale conditis veſcimur, præſertim æſtate: alterum quem cõdimentarium dicemus, in quo eas etiam referemus, quibus in condiendis iuſculis, vel ad ſaporis

gratiam, vel etiam ad ventrem ſoluendũ vtimur. Ac primum de acetarijs dicendum.

PVLVINVS ACETARIVS.

144 Primùm igitur declarabimus quid acetarium, deinde verò ad eas herbas, quibus acetaria fiunt, veniemus.

Acetarium, *une ſalade*, ab aceto fortaſſis deductũ est, quòd herbæ ipſæ cum aceto & ſale ederentur, quemadmodum ſalita vulgo, tum apud nos, tum etiam apud Italos appellatur à ſale. Plinius verò ab accipiendo acetarium deduci videtur innuere lib. 19. cap. 1, Horti (inquit) maximè placebãt, quia nõ egent igni, parcerẽtque ligno. Expedita res, & parata ſemper, vnde & acetaria appellabãtur. Itaque ab accipiendo deduci videtur, quòd ex ipſis hortis expeditæ herbæ, & paratæ ſemper in vſum noſtrum à nobis accipi poſſent. Iam ad ipſas herbas deſcendamus. ensalada

145 Lactuca, quam Græci Thridacem vocant, *une laictue*. Dicta (inquit Palladius in Ianuario) quòd abundantia lactis exuberet: quod quidem lac ventrem leniter mouere dicebatur: vnde apud veteres in primis epulis veniebat. Mart. lechuga

Prima tibi dabitur vẽtri lactuca mouẽdo Vtilis.

Cæterum lactuca eſt agreſtis & hortenſis. agreſtis quidem alia eſt, quam nonnulli pro vera endiuia oſtendunt. Quædam verò quæ chondrylla vulgo dicitur, atque ea eſt quæ materno ſermone à noſtris appellatur *du lettrõ*: folio quidem cychorij, latiore tamen albiore, & minus inciſo, ſed lacteſcit quemadmodum lactuca. Hortenſium au- cerraja

tem lactucarum, quædã sunt sessiles, crispæ, & capitatę, quas vulgus vocat, *des lettues a pôme*, quoniã dum percreuerunt, folia earũ veluti mali cuiusdã speciẽ rotundam præ se ferũt. quædam altè assurgunt, & eæ quidem omnes dum grandiores sunt, amarescũt. Est etiã lactuca crispi folii, inquit Columella cap. 3. lib. 11. quæ Ceciliana & Betica dicitur, à regionibus in quibus crescit. 146

Seris Græcis, ea est quam Latini intibum, siue intibam, siue intubum vocant, nos vulgo ab intibo nomine corrupto vocamus, *de lendine*. Vnde prouerbium ab eius amaritudine deductũ, Intiba successit ambrosiæ. Est enim inquit Virgilius, amaris intiba fibris. quæ tamen eradicata, & terra obruta, amaritudinem deponit: id enim ab olitoribus didicimus. Eadem herba Celso vocatur, etiã ambubaia, & quibusdam Italis scariola. Est autẽ duplex, satiua & agrestis. Satiua, rursus etiam duplex, latifolia, quam cichorion domesticum vocamus: angusti folia, quæ, vt prius dixi, endiuia vulgo dicitur, nomine corrupto ab intibo. Erratica verò, siue agrestis intiba, proprio nomine cichorion appellatur, *de la chicoree*, quam etiam ab insigni amaritudine Græci picrida vocauere. est autẽ duplex, quemadmodum prior. 147

Cicerbitã Latini atque adeò Columella, Græci sonchon appellant quandam intibi, siue ambubaiæ speciem, atque etiam lactucæ: nam & lacte abundat, quæ antiquis esui erat, & in hortis serebatur. Est enim mollis & esculenta, nunc autem nobis neglecta, & tantùm cuniculorum cibo commendata: vulgus vocat, *du laceron*. Est & præter

hanc etiam altera agreſtis herba, huic propemodum ſimilis,ſed animalibus ingrata, propter ſpinoſa folia. Huius quidem herbæ ſpeciem eſſe crediderim, quam appellamus à foliorum figura dẽtem leonis,ſed in caulem non aſſurgit. vulgus noſtrum vocat, *du piſſe en lict*. eſt enim ſylueſtre intubi genus: quapropter eam Plinius inter genera cichorij annumerat, appellátque hedípnoida libro viceſimo, cap. 8. 148

Malua, *des maulues*, à molliẽdo dicta, quaſi molua, inquit Varro, quòd aluũ molliat. Ea enim vtebantur antiqui etiam in acetarijs cum lactuca ad ſoluendam aluum. Vnde Martialis,

Vtere lactucis, aut mollibus vtere maluis.

Idem libro decimo,

Exoneraturas ventrem mihi villica maluas
Attulit, & varias, quas habet hortus, opes.

Et nos quoque hodie maluarum decocto vti ſolemus in clyſteribus ad aluum ciendam, & vrinas. Deſijt enim ſatiua eſſe malua. Erraticarum autem maluarum quædam eſt pumila, & humi ſerpens, fértque flores ex cæruleo purpuraſcẽtes: quædam altius attollitur, & arboreſcens malua appellatur. Quædam eſt etiam, quæ flores veluti roſæ ſimiles autũno gerit, quos vulgus vocat, *roſes doultre mer*, vt prius à nobis dictum eſt. 149

Eſt & alia maluarum ſpecies, quæ folium mollius, & duplo craſſius habet, quàm ipſa malua ſimplex, vnde noſtris biſmalua appellatur, *des guymauues*, Græcis ebiſcus, ſiue ibiſcus, atque etiam althea dicitur. Virgilius,

Hœdorúmque gregem viridi compellere ibiſco.

hoc eſt, vt quidam interpretantur, biſmaluæ caulibus : arboreſcit enim in tantam altitudinem, vt apud germanos agros culmina domorum pertingere videatur. Hoc autem caule vtebantur paſtores, quòd flexilis eſſet, neque adeò durus, vt tactu animalia offendere poſſet. 150

malva de Hungria salvaje

Eſt præterea alia maluarum ſylueſtriũ ſpecies, quæ Græcis Alcea dicitur, frequens in ſylua D. Mauri iuxta Pariſios: folia habet maluæ, ſed inciſa magis, ad verbenacam accedentia: caules tres, aut quatuor habet, cortice canabino veſtitos. Videto Dioſcoridem. 151

acanto

acanto silvestre

Acantha, ſiue acanthos, ſiue acanthus, inter herbas emollientes hodie vſurpatur, quemadmodum & malua. Quapropter ſuccurrit, vt hoc loco à nobis deſcribatur, quanquam in acetariis non veniat. Hanc autem vulgus brancam vrſinam appellat, niſi mauis dicere brancam hircinam. Folia enim habet cornibus hircorum ſimilia. Cæterum emolliendæ alui facultatem retinet, vnde à Virgilio mollis acanthus dicitur: & à medicis inter quatuor remollitiua, quæ appellant, annumeratur : quibus vtuntur in decoctione clyſterum. Plinius lib.22.cap.22, Acanthos (inquit) eſt topiaria & vrbana herba, elato longóque folio, crepidines marginum aſſurgentiúmque puluinorum toros veſtiens. Duóque eius genera facit, aculeatum & criſpum. Porrò acanthi folio veteres ob pulchritudinem & figuræ elegantiam epiſtilia cõmuniebant, & veſtibus precioſis figuram acanthi foliorum circuntexebant. Vnde Virgilius,

Et circuntextum croceo velamen acantho. 152

Oxalis vulgo nota, *de loxeille*, à ſapore acetoſo dicitur, vnde adhuc Italis acetoſa appellatur. Multiplex quidem eſt: ſatiua, quæ latiora folia habet, caulem verſus pediculum rubeſcentem, atque ea tum in acetatijs, tum etiã in iuſculis vſus eſt. agreſtis, quæ multo minora & numeroſiora folia habet: quam vulgus vocat, *de la uinette*, à ſucco quodam vinoſo. ea autẽ noſtræ mulierculæ in ardore febrium vtuntur: contuſa enim & cum ſale carpo impoſita mirè refrigerat. Sed tam agreſtiũ quàm ſatiuarum ſunt rurſus multæ aliæ ſpecies. 153

acedera
acedera agreste

Portulaca, *du pourpier*, quibuſdam etiam *de la pourceleine*, Grȩcis andrachne dicitur, vulgo nota: habet ſubrotuũda folia, craſſa, qualia in aizoo maiore videmus. Eſtque maior & minor, quæ foliorum magnitudine tantùm inter ſe differunt. Eſt & portulaca, quæ aquatica dicitur, folia tenuiora habẽs & latiora, florem item cæruleum & rotundum: præterea altius attollitur. 154

Verdolaga

Bipinnella, *de la pinprenelle*, dicta quòd folia habeat circum ipſum cauliculum alternatim diuiſa, ac ſemper gemina, vt veluti in duas pinnas aſſurgere videantur. Eſt autem herba huic propemodũ ſimilis, que Græcis empetron, Latinis ſaxifragia dicitur: quòd in locis petroſis naſcatur, & frangendo in veſica calculo plurimum ſit vtilis. Cæterũ hoc differt bipinnella à ſaxifragia, quòd hæc piloſa folia non habeat, illa verò maximé. præterea bipinnella (præſertim quæ vera eſt) trita, cucumeris odorem refert: quẽadmodum & alia pratenſis herba, quæ vulgo vlmaria dicitur, quòd vlmo ſimilia folia gerat: præterea confractus bi-

Pimpinela
saxifraga ô cabello de Venus
cohombro

Ilanten pinnellæ caulis, veluti neruum quendam in medio habere videtur: cuiusmodi in plantaginis folio cōfracto apparere solet. quæ omnia signa saxifragiæ non insunt: quinetiam ipsa saxifragia flore (qui albus apparet) decidente, aculeo caret: quē habet illa quæ geranion Dioscoridi, officinis collum gruis siue acus pastoris dicitur: habet etiam folia ad bipinnellæ figuræ tendentia, præsertim quæ minor est, & humi serpit: vulgus vocat *de l'herbe robert.* 155

geranio

Vtimur etiãnum in acetarijs ea herba, præsertim condita, vt solet capparis, quæ Græcis Crethmon, siue crithmon, aut crithamon dicitur: éstque empetri, hoc est saxifragiæ species: Latinis batis, siue baticula dicitur: vulgus nostrum appellat *de la bacille, de la creste marine.* Itali *del fenocchio marino.* plurima inuenitur condita sale & oleo apud pharmacopolas. 156

con alcaparras

finochio marino

Et quando capparis nomen nunc incidit, commodius est vt de ea etiã tractemus. Capparis igitur frutex est ramosus, per terram sparsus : ab radice vna interdum duodecim, nonnunquam etiã triginta ramos producens: vbi iam grandior est, spinas acutas profert, atque ob id à nonnullis cynosbatos, hoc est sentis caninus dicitur, de quo prius latius dictum est. Folia autem mali cotonei gerit, florem oliuæ similem : qui conditus, quemadmodum prius in crithmo diximus, cum sale & oleo, saporis est optimi : & acetarij vice per hyemem à nobis editur: vulgus nostrum vocat *des cappres.* Cæterum stolones etiam gerit, lõgos tres aut quatuor cubitos: crescit maximè in ruderibus, &

alcaparra

finocchio marino

coagmentis lapidum. 157

Aſparagus, *des aſperges*: duplex quidem eſt, altilis & hortenſis, ſtolones oblongos producens, qui facillimè quidem coquuntur, & celerrimè: ac deinde aceto & oleo conditi, primis menſis edi ſolent pro acetarijs. hinc prouerbium de re quam celerrimè perfici dicimꝰ, Citius quàm aſparagi coquãtur. Eſt & aſparagus erraticus, qui veluti ligneſcit, & ſpinoſa folia habet, profértque ſtolones admodum exiles, qui ſi in hortis tranſferantur, nunquam grati ſunt ſaporis. Satiuos autem aſparagos Columella à ruſticis ſuis antiquis corudam vocari dicit. Quo in loco ſubit vt obiter illud adnotem, antiquos aſparagorum nomine vſos pro omnibus herbarum, arborum, aut fruticum ſtolonibus, aut ſi mauis dicere turionibus: vulgus noſtrũ vocat *des riectons*, qui ab antiquis edi ſolebant acetariorum vice, habebantúrque in ſummis delicijs: Græci ἀκρώδρυα vocauere. 158

Cardamum Græci, Latini naſturtium appellant, *du creſſon alenoys*. Dicitur autem cardamum ἀπὸ τῆς καρδίας, quoniam cor fouet, & in ſyncope illa, quam medici cardiacam vocant, plurimum valet: nempe dum vires alicui repente deficiunt, vt animo linquatur. Naſturtium autem appellatum eſt, à naribus torquendis, quòd odore & ſeminis acrimonia, ſternutamenta prouocet. vnde etiam à quibuſdam Gallis vocatur hodie, *du naſitort*: ſemẽ autem habet ſimile ſynapi, folium erucæ diuiſura, ſed & ſapore & odore acri. 159

Eſt & aliud Naſturtium aquaticum, à quibuſdam cardamina appellatum, quòd ſapore ſit car-

damo ſimili. Quidam eam herbã eſſe putant, quæ Græcis Sion, Latinis lauer dicitur: vnde literarũ metatheſi pro verla berula poſtea dicta eſt corruptè, vulgus vocat, *de la berle*. habet autẽ folia vtrinque pennata, ſaporem verò Siſymbrij, quod vulgo balſamita dicitur: éſtque folijs mentæ ſed maioribus: nam de priori ſiſymbrio Galeni intelligo: quod veluti pſeudomenta, vel mentaſtrum appellatur. 160

Siſymbrium autem alterum Galeni quod aquaticum eſt & ſylueſtre, & à quibuſdam cardaminã appellari dicit, quòd cardamo ſimile quiddam guſtu præ ſe ferat: omnino putarim id eſſe, quod noſtri creſcionem à creſcẽdi celeritate appellant, *du creſſon*: cuius ſanè maxima eſt apud doctos cõtentio. Hermolai enim argumẽto id quidem olus non poteſt eſſe, quod Sion à Dioſcoride & Galeno deſcribitur, quanquam ſanè in eiſdem aquis cũ Sio creſcere vtplurimum ſoleat: ſed Sion imbecillioris caloris eſt, præterea leuiora & tenuiora folia habet & odorata, erucæ ſimilia dum grãdeſcit. Siſymbrium autẽ ſiue creſcio, calidum eſt maximè, vt etiam menſes & Venerem cieat: præterea folia habet craſſiora, & breuiora ac rotundiora, minúſque odorata, neque inciſa. 161

Eruca Latinis, Græcis euzòmos, quoniam iura commendet, vulgo *de la requette*: dicta quidem ſalax poetis, quòd Venerem moueat ſua caliditate: idcirco lactucæ iungitur in cibis, vt contrariam vim temperet. Eſt autem ſimillima huic herbæ, quæ in vallis noſtræ vrbis frequentiſſima eſt: potiſſimum ad D. Iacobi & Michaelis ſuburbia: fœ-

tet autē mirum in modū, & florē luteū gerit, appellatúrque eryſimō Græcis. Hæc autē eruca hortēſis, qua Itali maximè vtuntur, in acetarijs & epulis flore eſt paulò pallidiore: cæterum trita, rapum olet, neque grati odoris mihi vnquā viſa eſt. Itaque eandem prorſus exiſtimē fuiſſe cū noſtra vallari herba: ſed hæc agreſtis & inculta eſt, folióque longiore & acuminato: illa verò ſatiua & hortēſis, folio obtuſiore, latiore & breuiore, & minus inciſo. Eſt prȩterea alia eruca, quæ proprio nomine agreſtis eruca dicitur, paſſim in noſtris vitibus creſcens, folio ſatiuæ ſimili, ſtrictiore tamen, & minore, flore luteo, quæ præſertim circa Calēdas Iunij erumpere videtur è terra: nam alio tēpore vix reperitur: eius enim ſemen diutiſſimè in terra aſſeruatur, priuſquam germinet. 162

Senecio, *du cenεſſon*, etiamnum in acetarijs gratiſſima eſt, quanquam à noſtris raro aſſumatur. eſt folio erucæ, flore luteo, qui tandem veluti in pappos euaneſcit, quos vulgus puerorum appellat, *barbe dieu*. Græcis dicitur herigeron, hoc eſt vernus ſenex, vel cito aut verè ſeneſcens, quòd cito in pappum & lanuginem abeat. 163

Lapathū Græci, Latini rumicem, Barbari lapathiū vocāt eam herbam, quæ vulgo parella dicitur, *dela parelle, de la pacience*. Huius autē quatuor genera facit Dioſcorides: quorum omniū folia ſemen & radix ad vlcera cacoethe (quæ etiam malefica vlcera capitis manātia vocantur, *la male tigne*) mederi optimè certum eſt. deterſoriam enim facultatem habent admodum efficacem. 164

Lapathum autem ſatiuum multiplex eſt: aliud

enim eſt quòd folia oblongiora & latiora habet, atque id quidem vulgus vocat, *de loſeille*: de qua prius in oxalide. Aliud eſt folio multo breuiore & ſubrotundo, quam vulgus vocat, *oſeille de tours*: atque ob hoc quidam lapathium rotundum appellauerunt. 165

Eſt & oxylapathum, dictum quidem à ſaporis aciditate, non autem à foliorum acumine, vt quidam putauerunt, qui lapathium acutum vocãt ab acutis folijs: atque hoc quidem Picardi vulgo nominant, *de la ſurelle.* 166

Aliud autem lapathum eſt agreſte & erraticum, quod quidẽ in pratis, ſyluis, ac montibus frequentiſſimũ eſt, habétque folia plãtagini ſimilia. 167

Eſt item aliud lapathũ maius, quod Græci hippolapathum vocant, quaſi lapathum magnum. ab ἵππος, equus: non quòd aliquid habeat cum equo ſimile: ſed quòd tantùm ſit omnium maximũ. Id enim ſolent gratiæ in ſuis compoſitionibus obſeruare Grȩci, vt quas res magnas, aut amplas facere volunt, equi aut bouis appellatione declarẽt: quẽadmodũ in hipposelino, hippomarathro, bugloſſo & buphthalmo videre eſt. Atqui hoc quidem lapathum maius, latiſſimum folium habet, & longiſſimum, ſemen & radicem rabarbaro ſimilem: hoc tantùm folia inter ſe differunt, quòd folia rabarbari parte inferna inciſa ſunt, & ad pediculũ minus lunata. Creſcit potiſſimum in aquis, vnde etiam hydrolapathum à Græcis dictum. 168

Borago, boraginis, *des bourroches*. Cuius floribus cæruleis vtimur in acetarijs delicatioribus, quibus etiam conditis, pro cibo delicatiſſimo veſci-

mur. Omnes in ea opinione ſunt, vt ea herba ſit, quæ antiquis dicebatur buglosſa, ſiue bugloſſum, aut etiam bugloſſus, hoc eſt bouis lingua: quòd linguæ bubulæ ſimilia folia habeat. Sed floris ſimilitudine inter ſe aliquantulum differunt. Faciemus itaque duo bugloſſi genera: atque alterum quidem minus bugloſſum vocabimus, erítque vulgaris noſtra borago: alterũ verò maius, quod alio nomine circion à Dioſcoride appellatur. Atque lengua de buey hinc illud eſt, quod Cato in libris de agricultura admonet, inſitioni admouendum folium linguæ bubulæ, ne aqua intromittatur: quod quidem de boraginis noſtræ folio intelligendum: latius enim folium habet, quàm quod circion dicitur: eius enim circij folium triquetrum eſt, & oblongius, atque etiam albicans: floréſque amariores gerit, quàm ipſa borago, quæ & folia habet nigriora, & flores dulces. Quapropter Barbarus, cum de bugloſſo agit, illud ſemper addit, quæ vulgo borago dicitur. Dicta quidem borago, vt quibuſdam placet, quaſi corago, quòd ex vino pota animi lætitiam augeat, vnde Græcis euphroſyne appellata. borraja Eſtque melancolicis optima ad animi lætitiam conciliandam. 169

Cerephyllum, *du ſerfueil*, dictum quòd cerea fo- Perifollo lia, hoc eſt flexibilia, vel cerei coloris habeat. Caue autem ne pro cerephyllo, ſerpillum dicas, vt nonnulli voluere. nam ſerpillum, id eſt quod paſſim in vijs agreſtibus ſerpit, vnde etiam nomen traxit, vulgus vocat, *du ſerpolet*. Quod autem Plinius ait cerephyllum, à Græcis etiam pæderota appellatum, id quidem neſcio quo iure affirmet.

Audio enim eam herbam, quæ Græcis acanthos, vulgo branca vrſina appellatur (cuius folio veteres epiſtilia inſignia reddebant, quòd in quanuis formam flexibile eſſet) etiam pæderota appellari, hoc eſt puerilem, quòd ea pueri ludentes oblectarentur & geſticularentur, quemadmodum lappæ maioris folio, quæ ob id perſonata dicta eſt: quòd ea herba veluti perſonas facerent pueri vultu operto & obducto ipſo folio. 170

Tarco, vulgo *du targon*, herba veteribus incognita, quæ hortulanorum diligentia & iuduſtria nobis in vſu venit: folio eſt hyſſopi, longiore tamen: quod dum editur, ſaliuam prouocat ſua caliditate, eſtur in acetarijs cum ſale & oleo. 171

Feniculus, ſiue feniculum Latinis, *du fenoueil*, Græcis marathron dicitur, ſolétqu, edum adhuc tenellum eſt, necdum in caulem aſſurrexit, in acetarijs venire, non enim alte aſſurgit, appellatúrque feniculus dulcis: quæ quidem dulcedo ineſt ſemini, & toti plantæ, tum à ſolo, tum etiam à ſatione. Eſt & aliud feniculum maius, quod veluti arboreſcit, & à Græcis hippomarathrũ vocatur, ea ratione quæ prius dicta eſt in hippolapatho. Aliud eſt inſuper, quod nunquam attollitur in altam magnitudinem, & minora folia habet ad folia anethi accedentia, quàm feniculum commune, vocatúrque id à Græcis meon, vulgo autem feniculus tortuoſus dicitur. Quinetiam aliam quandam herbam pratenſem, daucum creticum, & folio, & vmbella referentem, audio à noſtris vulgo feniculum porcinum appellari, quòd folia feniculo ſimilia habeat, & porcis ſaginandis pro-

ſit. Cæterum (ni fallor) ea eſt, quæ peucedanum Dioſcoridi dicitur, Latinis herba ſtataria. Mittit enim peucedanum tenuem ex ſe caulem, gracilem, feniculo ſimilem, & circa radices denſa copioſáque coma folioſum.

PVLVINVS CONDIMENTARIVS. 172

Cramben Græci, Latini braſſicam appellant, *des choulz*, quaſi caules dicere velimus, quo etiam nomine à Catone appellata eſt braſſica. Sunt autem braſſicarum multæ ſpecies, quas qui perſequi vellet, tum à differentijs ipſarum, tum etiam à facultatibus, infiniti propemodum eſſet laboris. Eſt enim rubra, alba, & viridis braſſica, quæ omnes eandem facultatem habent. Eſt item Theophraſto braſſica craſſa, item etiam leuis, quæ à Græcis leophyllos dicitur: & agreſtis, quæ omniũ efficaciſſima eſt, creſcítq; locis maritimis & præruptis. Eſt inſuper crambe capitata, *des choulz cabuz*, omnium in cibis delicatiſſima: quæ quidem Columellæ, & alijs rei ruſticæ ſcriptoribus eritiana dicitur. Quinetiam alia eſt quæ à Græcis crambe thalattria, Latinis braſſica marina appellatur (creſcit enim locis maritimis frequentius) quæ à Plinio olus marinum dicitur: vulgus autem noſtrum ſoldanellam vocat. eſt enim conſolidandæ rupturæ admodum commoda & vtilis. Cæterum braſſicam ex lachrymis Lycurgi quidã natam fuiſſe dicunt, vnde etiam ad ebrietatẽ plurimum valere putant. 173

Atriplex Latinis, Græcis atraphaxis, vulgo *des arroches, des bonnes dames*, quidam ab atrore di-

ctam putant, quidam verò imitatione Græcæ vocis atraphaxis. Olus atriplicis, inquit Columella lib. 11. quod Græci vocant atraphaxim, circa Calendas Octobris obrui debet. A nonnullis etiamnum Chryſolachanũ dicitur, hoc eſt olus aureũ: quòd quædam atriplicis ſpecies ſole lucẽte, aureũ colorem oculis referat. Eſt autem triplex eius oleris ſpecies: quoddam enim albũ iuuenitur, quoddam etiã rubrum, aliud verò viride. Sed omnium eandem eſſe in purgando ventre facultatem certũ eſt: ſúntque omnes ſemine foliaceo. 174

Beta, *de la porree*, olus vulgo notiſſimum, dictũ à ſimilitudine quam habet cum β litera Græca, dum ſemine turget: habet enim ſummitatẽ in cacumine reflexam. Atque eadem ratione, à caulis rectitudine, quæ literæ iota ſimilitudinem quandam referre videtur, cum matura eſt, à quibuſdã, nempe in agro Turonenſi Iota appellatur, *de la iote*: vltimi Picardi Romanos appellãt, *des romás*: quòd id olus à Romanis primùm inuentum ſit: nonnulli etiam Longobardos vocant, *des lombardettes*, nempe Tornacenſes. Delphinates reparatam nominant, quod nomen etiam ab antiquioribus medicis in vſu fuit. Quidam etiam ſiclam vocant: ſed hæc magis rubra eſt: eſt enim alia alba, alia etiam nigra, quæ omnes ventrem optime ſoluunt. vnde Martialis,

Et pigro ventri (inquit) non inutiles betas.

Sed beta candida magis aluum ſubducit, cuius etiã radix tenuioris eſſentiæ creditur. Græci autẽ Betam Teutlon appellauerunt. 175

Blitum, olus omnium inſipidiſſimum & fatuũ:

vnde vulgo rudes & inutiles, bliteos appellamus, *bliſtres*: nobis autem ignotum, ſed apud Hiſpanos & Italos frequens: habet autem ſemen foliaceum, vt atriplex: racemoſum, vt beta. Cæterum folia noſtris ſpinatijs fere ſimilia. Quapropter facile iudicauerim noſtrum eſſe blitum, quæ ſpinatia vulgo vocamus, *des eſpinartz*, à ſpinoſo ſemine: quorum nulla mentio apud antiquos plantarum ſcriptores. Hiſpani tamen aiunt ſe habere aliud bliti genus, à noſtris ſpinatijs lõge diuerſum. Itaque quid ſtatuam non habeo, ac litem ipſam ſub iudice relinquam. 176

Selinon Græci, Latini apium vocant: éſtque illud quod nos vocamus vulgo *du perſil*: & quia in præruptis montium Macedoniæ creſcit, ideo petroſelinum Macedonicũ appellatur, *du perſil Macedoine*. Eſt autem id omnino ſimile noſtro hortenſi & domeſtico ſelino, niſi quòd odore eſt paulo iucundiore: omnia enim agreſtia, præſertim quæ in ſaxoſis & petroſis creſcunt, multo valentiora ſunt ſatiuis, & odorem vehementiorem præ ſe ferunt. Semen itaque & folium petroſelini Macedonici, ſunt multo efficacioris roboris, quàm ſelini aut apij domeſtici ſiue hortenſis. Quod autem vulgo (& id quidem falſò) vocamus apium Macedonicum, apparétque ſelino maius, id ſanè eſt quod Græci hippoſelinum, Gaza equapium vertit, Latini oluſatrum, & olus pullum appellãt. Columella lib. II. cap. 3, Atrum olus (inquit) quod Græcorum quidam hippoſelinum, nõnulli ſmyrnion, paſtinato loco, ſemine debet conſeri, maximè iuxta maceriam. Atqui ſmyrnion hodie qui-

apio peregil

apio cavallar

dam putant eſſe, quod nos leuiſticum dicimus, vulgus vocat, *de la leueſſe*: quidam falſò liguſticum ſiue libyſticum vocant. Eſt autem apii ſpecies, dicta quidem ſmyrnion, quaſi parua myrrha, quòd eius ſemen, atque adeò tota planta, odore myrrham referat. Quod verò vulgo apium vocamus *de lache*, proculdubio eſt id quod Dioſcorides eleoſelino vocat. Petroſelinum autem noſtrum vulgare, eſt id quod ille vocat oreoſelinum, hoc eſt ſelinum montanum, quod in montibus & ſaxoſis locis potiſſimum creſcit: vnde nomẽ petroſelino, vt iam dictum eſt. 177

Crocus, *du ſaffran*, vnde croceus color appellatus, qui flori ipſius croci ſimilis eſt: & crocota veſtis, quæ croceo colore tincta eſt, de qua in libello De re veſtiaria ſatis diximus: eſt autẽ croci flos, lilio quadantenus ſimilis, ſed cæruleus, florétque quotannis: multas ſpicas & adnata aut nucleos producere ſolet, qui tertio quoque anno caſtrandi ſunt & ſeparandi, alioqui ſuffocaretur tota plãta adnatorum multitudine. Cæterum hyeme viret, floret autem maxime autumno, & in medio flore virgulas quaſdam rubras oſtendit: quæ deinde ſiccatæ & aqua diſſolutæ, iuſculis colorem & gratiam præbent: poſtquam autem flos croci decidit, folia multiplicantur. 178

Porri quoque folia & radices in iuſculis edi ſolent, vulgus vocat *des porreaulx*, olus notiſſimum. Cuius cũ ſatiuo fit dẽſior, vt inquit Columella ad fibras intendendas & folia deſecanda, vt ſint eſui in iuſculis, id quidem ſectiuum appellatur. cum autẽ ita depangitur, vt fiant capita latioris incre-

menti, id quidem Columellæ capitatũ porrũ dicitur: cuius cultus, aſſidua ſarritio eſt, & ſtercoratio: nec alius tamen à ſectiui porri cultu, niſi quòd toties rigari & ſtercorari, ſarriríque debet, quoties demetitur. Eſt autem aliud porri genus agreſte, quod quia in vitibus frequẽtius creſcit, Græci ampelopraſſon, hoc eſt porrum vitium appellauere. eſt autem folio tithymalli (inquit Dioſcorides) flore purpureo, caule lychnidis herbæ, ſemine naſturtij. Eſt & aliud porri genus, quod cum allio degenerat, atque ob id à Græcis ſcorodopraſſum appellatum, hoc eſt allium porraceum: eſt enim porri folio, ſed odore & ſapore allij, adnata nõ habet, neque ſpicas: aut ſi quidem habet, rariſſimæ ſunt. frequens in pratis creſcit.

puerro silvestre

Puerro del gusto de ajo

Area eſcaria.

179

Veniamus nunc ad quartam hortuli noſtri aream, quam ab ijs herbis, quæ eſui nobis eſſe poſſunt, eſcariã appellabimus: præter eas tamen, quæ in priore area conſertæ & explicatæ ſunt: illarum enim folijs & caulibus tantum vti ſolemus, tum in acetarijs, tum etiam in iuſculis: harum verò tum fructibus, tum etiam radicibus veſcimur, nõ ſolum coctis & præparatis, ſed etiam crudis: quemadmodum ruſtici ſolent, qui propter continuos & aſſuetos labores, ventriculo ſunt admodum robuſto. Itaque æquum fuit earum ſeorſim herbarum propriam & peculiarem aream feciſſe: Cuius tamen, quemadmodum & prioris quæ oli-

toria dicebatur, duo etiam erunt puluini. In quorum altero eas herbas committemus, quarum fructibus variè præparatis quotidie vescimur. In altero verò eas recensebimus, quarũ radices in alimoniam vertimus. Sed iam æquum est, vt ad priorem puluinum veniamus, quem ab ipsis herbarum fructibus, fructuarium appellabimus. Sunt enim nobis necessario cõfingenda nomina, vt res ipsa & magis succincte, & magis propriè à nobis pertractetur. Neque vero legibus oratorijs astrictus esse debet, qui quæ oratoris non sunt (hoc est forensis causidici & rhetoris) Latinis vocibus efferre cupit.

PVLVINVS FRVCTVARIVS.

180 Fructus sanè herbarum varij sunt, alij enim in rotundam malorum formam succrescunt. Quales sunt peponum species variæ, item mandragoræ quoddam genus, cuius fructũ nos poma Cupidinis, Itali *melezanas* vocant: alij verò seminũ esculentorum gratiam ac dulcedinem nobis præbent, quale est marathrum, de quo iam suprà diximus: item etiam anysum & corianum, quod nos coryandrum vocamus: addam etiam papauer, quod tamen medicamentosum est magis: huius enim semine ad somnũ conciliandum vtimur. Aliæ denique herbæ sua etiam folia fructuum vice nostro gustui suauissima reddunt: cuiusmodi sunt eæ de quibus in area superiori à nobis fusissime dictum est. Sed iam à peponibus incipiendum. 181

pepino Peponum itaque multa sunt genera, ab ipsorum sapore & figuris petita. Est enim ventrosus pepo,

qui vulgo dicitur *pompon*, éſtque ab ipſo pediculo vſque ad oculũ ſtriatus. Eſt præterea alius paulo oblongior, ſtrijs non vſqueadeò prominentibus, quem fœminã appellant, atque hanc vulgus quoque peponam vocat. Sũt & alij pepones, quos hircos ſiue hircinos aut hircas vocamus, *pompons turquins*, habentúrque apud nos in ſummis delicijs: ſúntque coloris multũ viridis, vt nigri quodammodo appareãt, ſaporíſque admodum delicati. Quinetiam arte hortenſi & diligenti ſationis cura ab olitoribus hoc eſt inuentum, vt peponũ ſemen ſaccaro, aut aqua ſaccarata irrigatum, ipſis fructibus, qui deinde ſuccreſcunt, ſaporis admodum dulcis, qualis eſt ſaccari, gratiam addãt: quẽadmodum quoque pira moſcata & roſacea fieri videmus: pepones itaque eiuſcemodi vulgo ſaccarati vocantur, *pompons ſuccarins*. 182

Melopepones autem à Græcis dicti, quaſi cydonij, ἀπὸ τοῦ μήλου, hoc eſt, à pomo vel malo, quod dum abſolute profertur, de cydonio intelligitur, quod & cotoneum appellatur, vulgus vocat, *ung coing*: Itali Latinæ vocis veſtigia retinentes *melo codognio*. habent autem melopepones mali cydonij figuram, eóſque vulgus appellat melones, *des melons*, quos vt cognoſcamus & diſcernamus à peponibus, ſciendum eſt pepones maiores eſſe ſtriatos, in ipſa cauitate aquam habentes, carnem molliorem, leuiorem, & inſipidiorem: melopepones autem, duriorem magis, firmam & ſolidam: porrò paruam habẽt cauitatem cum multis ſeminibus: neque tam grandes ſæpius reperiuntur quàm ipſi pepones, ſuccúmque iucundiorem ha-

melon

bent, & carnem vtplurimum albicantem. 183

Eſt & alius pepo, qui citrulus à practicis medicis vocatur, quaſi citreolum dicere velint, quòd citrei mali colorem & formam habeat, éſtque, quantum audio, ſaporis cucumerini. Cuius folia à peponum aut melonum folijs hoc differunt, quòd pluribus inciſuris diuiſa ſint, veluti in alarum aut pennarum formam. 184

Succurrit hoc loco, vt inter peponum genera adnumeremus eos veluti pepones in Melita inſula Siciliæ proxima frequentes, quos vulgus Italorum *bothecas* vocat: reperiuntur enim etiam apud Italos, præſertim in Campania: habent autem folia melonum folijs ſimilia, tamen latiora, florem quoque ſimilem, ſed latiorem: fructum verò multo craſſiorem, ſtrijs haud tam facile perſpicuis. Quinetiam pediculum craſſum habent, in quo videntur maxime à melonibus differre. Cæterum fructus varij ſunt: alij enim albicantes, alij natura multò viridiore apparent: qui cum permaturuerũt, incredibilem dulcedinem ori præſtant: quorum ſucco ardenti febre laborantes ruſtici Melitenſes in potu vtuntur. 185

Sunt præterea etiam alij pepones, quos vulgus vocat, *pompons d'hyuer*: nos verò vulgarem quoque dictionem imitantes, pepones hybernos, ſiue mauis hyemales appellabimus: poſſunt enim ad hyemem vſque adſeruari, neque vnquam in ipſo ſolo matureſcunt: ſed collecti, & ſolaribus appenſi, tandem maturi & flaui fiunt, vt etiam hyeme gratiſſimum ſuccum & cibum præbeant: eſt autem fructus eorum minor paulò, quàm pe-

ponum eſſe ſoleat. 186

Et quia cucumerum paulò antè mentionem feci- cohombro
mus, æquum eſt, vt de ijs etiam diſſeramus. Cucumerem igitur, quem vulgus vocat, *ung concombre*, duplicem faciemus: ſatiuum & agreſtem. Satiuus quidem deſcriptione nõ eget, atque ab aliquibus, nempe Columella & alijs, vocatur anguinus à flexibus, quòd inſtar anguis ſit flexuoſus. Agreſtis verò, vulgo cucumis aſininus appellatus, folia ha- agreste
bet priori ſimilia, minora tamẽ, & aſpera magis: ſed fructum fert oliuę ſimilem, paulo maiorem, & ſtriatum aliquantulum: qui dum excernitur, veluti ventoſa ſonat, & ſemen longiſſime iaculatur: cuius ſucco conficitur id medicamentum, quod medici elaterium vocãt. Cæterum cucumis Græcis ſicyos cohombro.
dicitur: quod nomen etiam cucurbitæ, & ei inſtrumento quo ſanguinem extrahimus (ventoſam quidam nominant) commune eſt. 187

De cucurbitis autem, hoc loco nihil eſt quod di- calabaza
camus, etſi fructus ſit eſui commodiſſimus: ſatis enim dictum eſt de ijs in ſuperioribus, vbi de pergulis egimus: applicatur enim cucurbita pergulis camerarijs, potiſſimũ ea quæ fert fructũ lagenulis ſimilem, quem quidam lagenulatum vocant. 188 calabaza de vino

especie de tomate

Mala inſana, Barbarus in Dioſcoridis caput 79. libri quarti, de mandragora, ea eſſe dicit quæ ab Italis melezana, à noſtris poma cupidinis vo- tomate
cantur, *pommes damours*: de quibus nihil à veteribus ſcriptum fuiſſe video: ſicut hercle multa quõdam fuere, quæ hodie vel ignorantur, vel certe non habentur. Mala ergo inſana à frutice vulgari ſunt paſſim naſcente, vt melones & cucurbitæ:

pari quoque cultu, folijs prope ficulneis, flore oblongo, ſpecioſo, candido. Manditur vulgo pomũ ex oleo, ſale, pipere, fungorum modo coctũ. Hæc Barbarus. Huiuſmodi autẽ poma vidimus in hortis Renati Belaii Cenomanenſis epiſcopi, Cardinalis Pariſ. fratris. Sed & folia eius fruticis nobis apparuerũt parte altera ſpinis horrida: atque adeò totus caudex, & maxime quæ cuppula vulgo vocatur, ſub qua cõtinetur fructus: flos autẽ pallidior nobis viſus eſt, potius quàm albus. 189

Conſeritur etiã in hortis frutex humi ſerpens, neque ſe altius attollens, ex quinque foliorum genere fructum ferens eſui gratiſſimum, rubeſcentem, præſertim dum maturuit, nucis auellanæ magnitudine, qui à noſtris æſtate habetur in deliciis, editúrque interdum cum cremore lactis, aut vino, ſaccaro imbuto, vocantúrque fraga, *des frayſes*, ſúntque omnibus nota. Virgilius,

Fresas Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga.

Seruius grammaticus, neſcio tamen qua ratione, mora terreſtria appellat. Sunt autẽ quædam fraga, quæ à poetis montana vocitãtur, quòd paſſim in ipſis montibus & ſyluis creſcere ſolent, vt ea ab ipſis terreſtribus, aut ſatiuis diſtinguerent. Quinetiã fragorum quoddam genus nobis viſum eſt tam odorum, vt nihil odoratius dici poſſit, éſtque is fructus paulo maior alijs fragis, quorum omniũ, quẽadmodum & rubi idæi, color duplex cõſpicitur: fraga enim ſunt quædã alba, quædam rubra, eiuſdem tamen vtraque facultatis. 190

culantro Corianon præterea, quod & Corion, & Coriãdrum dicitur, *de la coriandre*, in hortis noſtris ho-

die cōſeri cœpit: folia habet ad radicem lata, quæ dū percreuerūt, ſunt feniculo ſimilia: paulo tamē latiora, ac quodāmodo flaueſcentia: florem albū gerit, veluti ex quadā vmbella parum diuulſa, neque admodum coacta prodeuntē. Cæterum ipſa planta admodū fœtet, non ſecus atque illa, quam cotylam fœtidam vulgo vocamus, vtrique tamen idem odor non eſt: ſemē autem aceto maceratum eſui quamoptimū eſt, alioqui inter venena à Dioſcoride enumeratur, vt ſua frigiditate mentem offendere dicatur. Sed & coriandri ſemē, ſaccaro conditum cum anyſo, & alijs permultis, pharmacopolæ in ſuis tragematis reponere ſolent, & in bellariis à nobis editur. 191

Anyſum autem, *de l'anis*, cuius meminit Plinius lib. 19. cap. 8. & lib. 20. cap. 17. quod & anicetum vocatur, quoniam anethi modo, inquit Barbarus, appetentiā ciborum præſtet: planta feniculo congeneri creſcit, cuius prima folia latiora ſunt aliis, quæ, dum ipſa herba in caulem aſſurgit, ſemper minuuntur, ſeménque ad ipſius feniculi ſaporem etiam accedit: dulcius tamen, quo vtimur ad flatus ventriculi diſcutiendos, optimum autem in Syria & AEgypto naſcitur. 192

Cinara, cardui ſatiui ſpecies, cuius ſummitate & veluti fructu (quem Græci ſcolymon, Latini ſtrobilum vocant, quòd ſit ipſe echynus vel capitulus nuci pineæ ſimilis) in edulijs vtimur: atque hunc quidem Hippocrates cocalum vocat: cui dictioni articulus Arabum, ſubinde à quibuſdam eſt additus, & alcocalus dictus eſt: deinde verò corrupto articulo, articocalus, vulgo *artichault*.

Tota autem plãta, atque adeò totus ipſe carduus à Columella cinara appellatur, fortaſſis ob id quòd dum ſeritur & excolitur, cineribus maxime gaudeat: ait enim ille lib. II. cap. 3, Cinaræ ſobolem melius per atũni æquinoctium diſponemus, ſemẽ commodius circa Cal. Martij ſeremus, eiúſque plantam circa Cal. Nouembris deprimemus, & multo cinere ſtercorabimus. Quidam tamen malunt cinaram à Cinara puella dictam, quæ in eius ſpeciei carduum mutata eſt. 193

Papauer, etſi in edulijs frequens vſqueadeò non ſit: tamen & quia in noſtris hortis frequẽtiſſimus eſt, & quòd eius ſemine plurimũ in medicamentis vtimur ad ſomnũ conciliandum (vnde ſoporiferum papauer à Virgilio dictũ eſt) prætermittendũ hoc mihi nõ videtur, vt de eo dicamus. 194

adormidera Papaueris igitur (quod Græci Mecõ, vulgus vocat *du pauot*) quatuor genera à Galeno enumerantur: quæ quidem vel à floris colore, vel à folio deciduo, vel à vaſculis & ſemine, inter ſe differunt. Papaueris autem ſatiui, aliud album dicitur, quod & flore & ſemine deprehendi tale eſſe poteſt: eóque permultos vti vidimus in iuſculis ad ſoporẽ concitandum: aliud verò nigrũ appellatur, éſtque tale & ſemine & folijs & floribus, quæ quidem nigricãtia apparent, cuius multus & præcipuus vſus eſt in re medica. Eſt & aliud papauer, quod Dioſcoridi, & alijs cornutũ ſiue corniculatum appellatur: florémque luteum gerit, cuius ſiliquæ in extremo veluti colubri rictum præ ſe ferunt. Quarta papaueris ſpecies eſt, quæ paſſim in agris creſcit, dum frumenta meſſem appetunt: dicitúrque

papauer erraticum aut Rheas, vulgo *du ponceau, ou du coquelicoq*: folia & ſemen papaueris habet: cæterum rubra, & admodum decidua, ſiliquas etiam multo minores. Illud autem memoria tenẽdũ eſt, omnia papauerũ genera, ſingulis annis ſemine erumpere, non ex vetere radice: ſolum papauer corniculatum radice eſſe perpetua, ac ſemine & radice creſcere. Sed iam æquum eſt, vt ad puluinum radicarium deſcendamus. amapola

PVLVINVS RADICARIVS. 195

Abſoluta ea hortuli noſtri parte, quæ ſemina & fructus herbarũ, quibus veſcimur, cõprehendebat, ſupereſt tantùm vt de ijs diſſeramus, quarũ radicibus aut crudis, aut coctis, quotidie in cibis vtimur. Ac primũ ab ipſa radicula incipiendũ. 196

Radiculam Columella, Græci raphanum vel raphanida vocant, Itali vocem adhuc retinẽtes, *un rauanel*: Galli, *une raue*, appellauere. caule vno aſſurgit ferè arboreo, vt in ruta cernitur: quapropter hoc oleris genus dendrolachana Græci vocant, hoc eſt, vt vertit Gaza oleriarborem, & quaſi olus arboreſcens. Cæterũ raphani radice cruda, minutim conciſa, cum aqua & ſalis pauxillo, hodie vtimur ad prouocandam ciborum appetentiam, & vrinas promouendas. Tantum illud notandũ eſt, radicum raphani, alias eſſe dulces admodũ, alias ſubacreis, alias omnium acerrimas: quarum ſucco cum oxymelite, Galenus vſus eſt ad vomitum excitandum. Aliam præterea raphanum agreſtem poſuit Dioſcorides, quã Romanis Armoraciam appellari contendit, folia ſatiuæ ſimilia habentẽ, ravano ravano silvestra

multóque magis lapſanæ. Creſcit potiſſimum circa margines itinerum, & loca arenoſa. Eſt inſuper alia herba, quæ radiculæ quoque nomē apud Latinos retinuit, ab eius præcipua & vtiliore parte, ne quis fortaſſe nominum affinitate hallucinetur: eámque Græci ſtruthion vocant: nōnulli lanariā herbā vocauere ab vſu, quòd eius radix, quæ magna eſt, cōciſa, purgandis lanis admodū conferat. Plinius lib.24.cap.11, Spinoſa eſt herba, caule lanuginoſo, flore ſpectabili, ſine odore, &c. 197

Rapum ſiue napum, aut rapam Latini, Græci gongilida ſiue gongilem appellant, vulgus vocat, *ung nauet*, genus oleris in vſu frequentiſſimū apud nos, præſertim in condiendis iuſculis: ſunt enim napi ipſis rapis congeneres. Cæterum vtriuſque variæ ſunt ſpecies, quas qui diligentius conſiderare volet, requirat Theophraſtum, lib.7.cap.4. & Plinium lib.18.cap.13. & 19. Item de napo Buniade, Dioſcoridem, cap.121.lib.2. 198

Taceo hoc loco, quòd cyclaminum ſiue tuber terræ, quem vulgus vocat panem porcinū, Latini etiā rapum appellauere, ſiue terræ vmbilicū: quia rapi ſimilitudinē præ ſe fert, vt rapū eſſe dixeris, niſi fructum videas: folio eſt hederaceo, purpureo, vario, caule glabro, quatuor digitorū magnitudine, flore purpureo, roſæ figura, radice nigricante, modice lata, in medicinis cōmendatiſſimū. Eſt & aliud tuber terræ Latinis dictum, Gal. *des truffles*: Græcis hydnon, ſiue, vt multis placet, oednō, à tumore: in delicijs ſemper habitū. Naſcitur hoc ſine vlla radice, & folio, & flore, vtrinq; terra circū datū, nullis fibris nixum, nec vtique extuberante

loco, aut rimã agẽte: ſiccis & ſabuloſis locis gignitur, præſertim autũno per tonitrua. Duplex tuberũ genus, arenoſum vnũ, dẽtibus inimicũ. Alterũ ſyncerũ, bonũ, ſuauiſſimũ, colore flaueſcẽte. 199

Rapunculus autem ſiue napunculus, vulgo *reſponces*, radicula eſt diuitum lautiorúmque menſis petita, qua potiſſimum tempore quadrageſimali vtimur. Herba verò ipſa, folia gerit anguſta, in mucronem deſinentia, cauliculos multilateros, florem cæruleum lichnidi herbæ ſimilem, niſi quòd numeroſiores fert rapunculus, apparéntque apud nos præſertim circa autumnũ. Eam herbam quidam locuſtam, ſiue pedẽ locuſtæ appellauere, ab ipſius radicis ſimilitudine: vnde etiam exiſtimauerunt Ioannis Baptiſtæ cibum in deſerto fuiſſe: nam & locis incultis creſcit: veriſimile enim non eſt animalibus illis, quæ locuſtarum nomen habent, quenquem veſci poſſe. Neque verò omnino alienum videbitur, ſi etiam hoc dicamus, quãdam eſſe herbam veteribus incognitam, quæ vulgo ſcrofularia maior dicitur, radice propemodũ ſimilem ipſi rapunculo: gratiſſimi item ſaporis, & guſtus iucundiſſimi: cæterum folia diuerſa habentem, vtpote violæ nigræ. 200

Paſtinaca duplex: agreſtis, quæ & Daucus quibuſdam appellatur (cum tamen à Dauco differat ſitu purpurei floſculi in medio vmbellæ apparẽtis) vulgus autem noſtrum paſtinacam agreſtem vocat, *des panetz*, radicem habet caro ſimilem, quam ruſtici pro panace vſurpant, folia vtrinque diſtincta per alas. eſt & ſatiua quæ Columellæ libro 9. cap. 4. edomita appellatur, quam (inquit)

ſtaphylinum Græci vocant: éſtque hæc hortenſis & latifolia, radice multo craſſiore & iucundiore quàm quæ erratica eſt, & à pharmacopolis Baucias appellatur: eſt enim tenuifolia, & radice minore. ſatiuam autem paſtinacam vulgus vocat, *des paſtenades*: habétque folia vitis & ficuum, ſtellatim diſpoſita, florem luteum. 201

Panacis autē genera multa ſunt, tum apud Plinium, tum etiā apud alios authores, quæ quidem difficillime in noſtrum vſum reduci poſſunt. Eſt enim panax, quod heracleoticum dictum eſt, ſiue heraclium, quòd ab Hercule inuentum ſit: éſtque folijs aſperis ad ficulnea tendentibus, herbacei coloris, in ambitu quinquepartito diuiſis, caule vt ferulæ altiſſimo, qui lanugine quadam incaneſcit, flore luteo, ſemine odorato, radicibus multis ab vna origine prodeuntibus, ſucco graueolente, qui ſcalpello abraſus, ac deinde in ſole ſiccatus, à pharmacopolis opopanax appellatur: creſcit autem potiſſimum circa aquas. Eſt & panax aſclepium ab AEſculapio inuentore ſic dictum, quo nomine vnam ex ſuis filiabus appellauit. eſt autem folio maiore quàm feniculus, caule leui, geniculato, &c. videto Dioſcoridem. Aliud eſt præterea panacis genus, quod Chironium dicitur, à Chirone centauro medico inuentum. Eſtque folio amaraci, flore aureo, radice parua, breui & odorata. Quinetiam ea herba quæ Dioſcoridi Liguſticū appellatur, quòd in Apēnino liguſtico creſcat circa Genuam, panacis ſpecies eſſe creditur, eſt enim huic ſimillima: atque ob id ab indigenis panax appellatur: radice autem & caule heracleotico panaci

ſimile eſt, caule tenui, geniculato: folijs ſertulæ campanæ, quæ Græcis melilotos dicitur, *du melilot*: mollioribus tamen, & odorantibus circa vmbellam, in qua ſemen eſt longum, durum, amarũ, ſecundæ ſpeciei Dauci conueniens. Quod autem pharmacopolæ corrupte leuiſticum appellant, *de la leueſſe*, id ne credideris eſſe idem cum liguſtico Dioſcoridis, quod & Galenus Libyſticum appellat: id enim Ruellius noſter (vir incõparabili doctrina & eruditione præditus, & rei herbariæ omnium longe peritiſſimus) putat eſſe verum Smyrnium Dioſcoridis, tota enim planta myrrham olet. Smyrniũ autem verum, Manardus, ſingulare quoddam noſtri temporis ornamentum, putat eſſe id quod vocamus petroſelinum Macedonicum, vt prius iam dictum eſt. 202

Car⁹ ſiue caros, ſiue carũ cari, vulgo, *des carottes*: radicẽ etiam nobis iucundiſſimã prębet, qualis eſt paſtinacæ: rubra tamẽ, interdũ etiã coloris buxei, quæ cũ aceto & oleo ac ſale editur acetarij vice, prius tamen cũ vino cocta, aut inter cineres. Cæterum vmbellam etiã paſtinacæ ſimilẽ gerit. 203

Siſaron Græcis, Romanis ſiue Latinis (inquit Dioſcorides) Siſer id eſſe putãt omnes, quod nos vocamus, *des cheruitz*, cuius radix elixa aut frixa, eſui nobis eſt gratiſſima, præſertim circa quadrageſimæ tempus. 204

Cepa cepæ, ſiue cepæ ceparũ, lachrymoſum olus, multiplex, ſed omniũ vires eædem: tantũ enim ex nationibus diſcrimina ceparũ petita ſunt, quæ Theophraſtus lib. 8. de plãtarum hiſtoria, & Plinius lib. 20. latius docuerunt. Sunt enim aliæ dul-

ces, aliæ acres, quædam item albæ, & quædam rubẽtes. Sũt & cepollæ ab antiquis appellatæ, cepis quidem minores, quas vulgus noſtrum appellat, *des ciboules*, quarũ folijs ternis, interdũ etiam quaternis tantũ vti ſolemus in acetarijs, ad frigidorũ olerum qualitatem emẽdandam. Sed & quæ paulo maiores ſunt cepæ, quarum folijs & radice vſus eſt in condimentis, puto à noſtris appellatas, *des ciuotz ou des oignonnettes*. Marſica enim ſimplex quæ ab Hermolao deſcribitur, habétque radicem ampliorẽ & ſolam, atque ob id à ruſticis, inquit, vnio appellata eſt. Sanè eã eſſe puto quam noſtri, ruſticã illam vocem imitantes, appellauerunt, *oignon*, quaſi vnionẽ dicere voluiſſent. Cæterum, quæ cepæ ſunt albæ & recentes, mitiores eſſe ſolẽt: quæ autem veteres & flauæ, acriores. 205

Allium item, quod Græci ſcorodon vocant, vulgus noſtrum *des aulx*, non contemnendum in ruris honore & hortorum diſciplina locum inuenit: honeſtum enim ac gratum ruſticæ plæbi obſonium: quapropter etiam à Columella inter hortorum delicias annumeratur lib. 11. cap. 3, Vlpicũ, inquit, quod quidam allium punicum vocãt, Græci autẽ aphroſcorodon appellant, longè maioris eſt incremẽti quàm alliũ, ídque circa Calendas Octobris, antè quàm deponatur, ex vno capite in plura diuidetur: habet enim velut allium plures cohærentes ſpicas, eǽque cum ſint diuiſæ, liratim ſeri debent, vt in puluinis poſitæ, minus infeſtentur hyemis aquis. Hæc ille. Quibus verbis, & quid ſit vlpicum, & quid allium, cognoſcas. Cæterum eſt & allium ſylueſtre, quod paſſim in pratis cre-

ſcit, vocatúrque Græcis ophioſcorodũ, quaſi ſerpẽtis allium. Scorodopraſſum autem aliud eſt allium porracei generis, de quo prius in porro diximus. Atqui varias alliorum differentias, vt enumerare difficile eſſet, ita certè nimis longum & prolixum, quàm inſtitutum noſtrum expoſtulat. Itaque qui hæc deſyderabit, habeat in promptu neceſſe eſt Plinium, Dioſcoridem, & Theophraſtum. Tantũ illud addam, poſtremis diebus apud nos quorundam ſtudioſorum diligentia, inuentã fuiſſe illam herbam, quæ quia confricata allium quadantenus redoleat, â Græcis ſcordion appellata eſt, à Latinis verò trixago paluſtris, quòd locis paluſtribus potiſſimum creſcat, hactenus quidem incognita. nam & pharmacopolæ huius loco aliam herbam, & facultate, & figura longè omniũ diuerſiſſimam vſurparunt, quæ Barbaro ſcorodotis appellatur : nihil enim habet ſcordio ſimile, præterquam quod allium redolet. Scordion enim multo minus eſt, & folia chamedryos gerit, quæ vulgo vocatur, *de la germandree.* 206

Bulbus Græcis ſiue bolbus, cibus Veneris irritamento potius quàm vitæ vtilis : quo tamen ad prouocandam appetentiam vtimur, vnde vulgo nomen retinet, *des appetitz.* Latini Aſcalonitas vocant, quod etiam nomen vulgus retinuit, *des eſchalottes.* Martialis multis in locis ſalaces bulbos appellat, quod & ex illo epigrãmate facilè cõijcitur,

Cum ſit anus coniunx, & ſint tibi mortua mẽbra,
Nil aliud bulbis quàm ſatur eſſe potes.

Eſt etiam bulbus agreſtis, cuius flore ruſticæ mulierculæ in ſuis coronis vtuntur, quem Græci Cõ

dion vocant. Quinetiam alius eſt bulbus, qui lanoſus dicitur, & in litore frequens: inter cuius primas tunicas, inquit Marcellus, & id quod manditur, tam vera lanæ eſt ſimilitudo, vt ex ea veſtes confici poſſint. Quinetiam alius eſt bulbus, vomitorius appellatus, ad differentiam bulbi cibarij: éſtque folijs nigris, radice allio ſimili, & vomitum ciet. Sunt & alia permulta bulborum genera ab eorũ magnitudine, colore & figura petita: quæ qui diligentius cognoſcere volet, requirat Theophraſti librum octauum de plantarum hiſtoria, & Plinium, apud quem Gallia Remenſis hoc nomine laudatur, quòd bulbis plurimum abundet, ſponte enim illic naſcuntur & creſcunt. 207

Aſphodelus, quæ & haſtula regia & albucus dicitur (vulgus pharmacopolarum corrupto nomine vocat *aphrodilorum*) inter bulbos à Plinio cõnumeratur lib.II.cap.17. Eſt autem folio porraceo, radice bulboſa & multiplici, vt interdum ad triginta bulbos producatur, magnitudine, figura, & ſapore ſcillæ radici ſimilis, quæ eſui erat antiquis cum ficubus, vel cocta inter cineres. 208

Seritur præterea in hortis, radicis nomine, ea herba quæ Græcis heleniũ (vel quòd ex lachrymis Helenæ nata ſit, vel quòd ab Heleno Troiano inuenta) vulgo autẽ enula campana, Columellæ inula appellatur. Eius autem folium eſt latiſſimum, ad ſymphiti folium accedens, de quo prius à nobis dictum eſt: ſed eſt albicans, & parte altera lanuginoſum: florẽ gerit luteum, radicem craſſam, & amaram odoris optimi: quæ cum melle aut ſaccaro condita, aduerſis aeris peſtilentijs no-

xam plurimum valere dicitur:quo nomine etiam cruda à multis tẽpore peſtis manditur,& in hortis eius rei gratia conſeritur.

Alterũ genus helenii affert Dioſcorides ex Crateua herbaria,ramulis cubitali magnitudine,ſerpilli modo per terram repẽtibus,folio lenticulæ, ſed longiore & crebro,radice pallida,digiti craſſitudine,cortice nigro. 209

Atque hæc erit quartæ hortuli noſtri areæ clauſula:à qua dum recedimus,totam rei hortenſis rationem breuiori, quàm fieri à nobis potuit, ſtilo, ſtudioſis iuuenibus relinquimus : non enim ijs hæc ſcripſimus,qui in re herbaria tam ſunt exercitati,vt tum Græcos,tum etiam Latinos authores omnes, qui de hac re diligentius ſcripſerunt, facillimè teneant. Quapropter etiam medicas herbas, hoc eſt,quæ medicis ſolis ſunt cognitæ: præterea etiam eas quæ noſtræ regioni familiares non ſunt, omiſimus. Tantùm eas adſcripſimus,quæ mediocritas noſtra aut adſequi potuit, aut eruditiſſimi iuuenis Franciſci Menantelli noſtri in hac re coadiutoris diligentia cognouiſſe. Quod ſi iuuenibus placere videbimus, (vt ſanè placere debebit)futurum eſt,vt propediem ſeminarium à nobis accipiant, in quo arbores fructiferas, & quibus viridaria conſeri ſolent, adſcriptas inuenient. Quòd ſubinde ſubſequetur vinetum,eadem opera conſcriptum, antiquorum morem in conſerendis ac pangendis vineis exprimẽs:item vitium genera, atque adeò herbas quas paſſim in ipſis vineis ſuccreſcere videmus. Hoc vnum præterea lectorem admonitum velim,

pro ſuo candore ſemper vt ſit æquus ac facilis : ſi quid eſt in hoc libello vtile aut rectum, id totum & ſuum & ſua cauſa factũ exiſtimet. Si verò quid erratum, aut minus rectè aſſertum, id quidem noſtrum eſſe putet, à quibus humani, vt inquit ille, nihil eſt alienum. Ac ſi id verum eſt, quod quotidie videmus, nihil tam expolitum, támque expurgatũ fieri poſſe, in quo non ſit aliquid quod damnari ac reprehendi queat : eſt ſanè vnde noſtram audaciam tueamur, quando huic periculo omnes ex æquo ſubiacent.

INDICES DVO LATINARUM & Gallicarum vocũ, quæ in hoc libello explicatæ reperiuntur: quorum numerus, iis numeris respondet, qui suo ordine per totum libellum conspersi sunt. Quod si in principio sententiæ, id quod quæris, sese prima fronte tibi non offerat, legenda erit tota sententia, ne illud etiam ignores.

Dumus. Cambro nera

faenum graecum alhotba.

Polyenemon oregano silvestre

INDEX GALLICarum dictionum.

Halicacabi descriptionem, quæ est fol. 36. numero 77. sic locupletiorem facies & emẽdatiorem: nam id tantum succurrit nobis, iam impresso folio.

Halicacabum siue halicacabus, solani species, in vineis frequentissima, & propter delectationẽ in hortis conseri solita. fruticosa est planta, vesiculas multas proferẽs septembri mense, turbinatas, vt ait Plinius: colore primùm viridi, mox paulatim rubescente, vnde à Latinis vesicaria appellata: in officinis pharmacopolarũ audies vocari alcacangi, voce quadã arabica. vulgus nostrum vocat *des coquerelles*: quod nomẽ fere accedit ad id quod inditum est anemonæ erraticæ, *des coqueretz*: nam ita legendum est. Quam autẽ herbam, siue fruticẽ vesiculas etiam proferentem, vulgus nostrum vocat, *des baguenauldes*, certe docuit nos Ruellius esse eã quæ Theophrasto colutea appellatur: nam (inquit) frutex est quadriẽnio se in arborem efferẽs, ramis exilibus, folio fœnogręci, membraneo, folliculo pellucente, prætumido, & veluti quodam spiritu distendẽte, turgido, ita vt digitis si prema-

tur, crepitās dissiliat: in quo semen atrum, durum, latū, lentis magnitudine. Mauritani sermone suo vernaculo *Sene* vocāt: quæ vox officinis hodie remansit, vt folia sene appellēt supradicti fruticis, quæ purgatoriam vim habent.

In arearum porrò diuisionibus, fo. 37. num. 81. Catonis authoritatē sic scriptam & interpretatam esse opus est.

Cato cap. 91, Aream (inquit) sic facito. Locū vbi facias cōfodito: postea amurca conspergito bene, sinitóque cōbibat: postea cōminuito bene glebas. deinde coæquato, & pauiculis verberato. Sūt certe pauiculæ, instrumenta hortensia, quibus terra iā coæquata verberatur & conteritur, vt solidior & firmior fiat: à pauiendo quidē dictæ: vulgus hortulanorum vocat *ung battoer*. Quemadmodū instrumentum id aliud quo pauimenta verberātur, *une hye*, Latini fistucam vocant.

EXCVDEBAT ROB. STEPHANVS

PARISIIS, ANN. M. D. XXXVI.

VI. CAL. APRIL.

